

Plačilna sredstva skozi čas

Kako do dobrin v okupirani Ljubljani?

Raziskovalna naloga

Avtorji: Ana Bregar, 8. r.

Lana Lah, 8.r.

Tinkara Majcen, 8.r.

Sandi Omeradžić, 8. r.

Lucija Urank, 8. r.

Mentorica: Nevenka Šega

Ljubljana, marec 2012

OŠ Martina Krpana, Ljubljana

ZAHVALA

Zahvaljujemo se vsem, ki so nam pomagali pri izdelavi naloge:

- gospodu Niku Lukežu, ji nam je zaupal svojo zgodbo o življenju v okupirani Ljubljani,
- gospodu Vitu Čopu iz Numizmatičnega društva Slovenije, ki nam je povedal veliko o denarju, ki je bil v obtoku med drugo svetovno vojno na območju Ljubljane,
- gospe Nataši Strlič iz Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani, ki nas je vodila po razstavi o življenju Slovencev med drugo svetovno vojno,
- učiteljici mojci Štih Ferle, ki je našo nalogo jezikovno pregledala in
- učiteljici Nevenki Šega, ki nam je bila v pomoč pri izdelavi naloge.

KAZALO

POVZETEK:	4
I UVOD	6
II TEORETIČNI DEL	8
1. OKUPACIJA IN RAZKOSANJE SLOVENIJE	8
1.1 DELITEV PLENA	8
1.2 OKUPATORJEVI CILJI	9
1.3 ITALIJANSKI OKUPACIJSKI REŽIM	10
2. PREBIVALSTVO LJUBLJANE	10
2.1 DOHODKI PREBIVALSTVA MED VOJNO	11
3. TUDI NA SLOVENSKEM SE JE ZAČELA VOJNA	11
4. OKUPACIJA IN RAZKOSANJE LJUBLJANE	12
4.1 LJUBLJANA ZA ŽICO	12
4.2 ZA ITALIJANI SO PRIŠLI NEMCI, MAJA 1945 PA SVOBODA	15
5. UPRAVA V ČASU OKUPACIJE	16
6. PRESKRBA PRED VOJNO	16
6.1 OMEJITVE V PRESKRBI	17
7. PRESKRBA MED ITALIJANSKO OKUPACIJO	19
7.1 UVEDBA LIRE	20
7.2 POKRAJINSKI PREHRANJEVALNI ZAVOD IN MESTNI PRESKRBOVALNI URAD	21
7.3 MESTO ZA ŽICO	23
8. V LJUBLJANO VKORAKAJO NEMCI	25
8.1 LIRA IN DENARNE NAKAZNICE	25
8.2 LETO 1944	31
9. LETO 1945	32
9.1 KONEC ČRNE BORZE	32
III EMPIRIČNI DEL	34
1. INTERVJUJA	34
1.1 INTERVJU Z GOSPODOM NIKOM LUKEŽEM	35
1.2 INTERVJU Z VITOM ČOPOM	41
2. ČASOPISNI VIRI	46
2.1 PRED ZAČETKOM DRUGE SVETOVNE VOJNE	46
2.2 VOJNE NA SLOVENSKEM ŠE NI, A NA OSKRBI SE JE ŽE POKAZALA NA OBZORJU	47
2.3 OD LETA 1941	56
3. NAKAZNICE	67
IV RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK	69
V SEZNAM LITERATURE IN VIROV	75
VI PRILOGE	76

KAZALO SLIK

Slika 1: Banovine v Kraljevini Jugoslaviji.....	8
Slika 2: Razkosanje Slovenije aprila 1941	9
Slika 3: Mejni blok pri Šentvidu nad Ljubljano.....	12
Slika 4: Grafičen prikaz obžičene Ljubljane	13
Slika 5: Postavljanje žične ograje okoli Ljubljane	14
Slika 6: Prihod partizanov v Ljubljano, 9. 5. 1954	15
Slika 7: Plenjenje skladišča sladkorja za Bežigradom, 11. 4. 1941	19
Slika 8: Vrste ob zamenjavi dinarjev v lire, junij 1941	21
Slika 9: Vevče - obrat za izdelavo specialnih papirjev	26
Slika 10: Bankovec za 100 lir (zgoraj s slovenskim, spodaj z nemškim napisom)	28
Slika 11: Nakaznice iz časa okupacije Ljubljane.....	67
Slika 12: Nakaznice iz časa okupacije Ljubljane.....	68
Slika 13: Povojne nakaznice	68
Slika 14: Pripomočki za skrivno prenašanje preko mejnih blokov	69
Slika 15: Obveznica in potrdilo o vplačilu	70
Slika 16: Bankovec za 1000 lir s sprednje in zadnje strani	71
Slika 17: Italijanski kovanec z obeh strani.....	72

POVZETEK:

Ljubljana je bila ves čas vojne na Slovenskem okupirana, od februarja 1942 in vse do konca vojne pa obdana z bodečo žico. Postavili so jo Italijani, da bi pretrgali vezi med mestom in zaledjem, kjer je bilo že dobro organizirano partizansko gibanje. Bodeča žica je Ljubljano odrezala tudi s preskrbovalnim zaledjem. Tako so se morali Ljubljančani znajti in iskali so različne načine za preživetje. V vojnih razmerah je bilo to še posebej težko. Že pred začetkom vojne na naših tleh je začelo primanjkovati nekaterih dobrin. Oblasti so zato uvedle živilske nakaznice za kruh in moko. Po italijanski okupaciji so bile uvedene še za druga živila in ostale dobrine. Z njimi so oblasti skušale racionirati preskrbo. Nakaznice niso bile plačilno sredstvo, a če jih ljudje niso imeli, dobrin niso mogli kupiti. Po kapitulaciji Italije so Ljubljano zasedli Nemci. Nakaznice so bile še vedno v veljavi, a količine živil, ki so jo ljudje z njimi dobili, so bile vedno manjše. Tako je proti koncu vojne, leta 1945, v Ljubljani vladala velika lakota. Po osvoboditvi so nakaznice zato še vedno obstajale, a izdajale so jih nove oblasti.

Med vojno pa se je na območju Ljubljane menjal tudi denar. V Kraljevini Jugoslaviji so bili v obtoku dinarji. Ko so Italijani okupirana ozemlja priključili državi Italiji, so zamenjali tudi valuto. Takrat so prišle v obtok italijanske lire. Po kapitulaciji Italije pa Nemci niso zamenjali valute. Še vedno je bila uradno plačilno sredstvo lira. Pojavila pa se je težava s pomanjkanjem gotovine, zato so dali v promet nakaznice, ki so bile pravzaprav nadomestni denar. Imenovali so jih Rupnikove lire. Po osvoboditvi se je denar znova zamenjal, veljavno plačilno sredstvo so postali jugoslovanski dinarji.

I UVOD

V letošnjem šolskem letu smo se učenci zgodovinskega krožka ponovno odločili izdelati raziskovalno nalogo. Učiteljica nam je predstavila veliko možnih različic na temo Plačilna sredstva skozi čas. Ker smo ljubljanska šola, smo se odločili, da si izberemo vsebino, ki je povezana z našim okoljem. Razmišljali smo, da bomo zato lažje prišli do različnih virov. Odločili smo se za temo, ki obravnava plačilna sredstva v Ljubljani med drugo svetovno vojno (1941-1945). Ljubljana je bila namreč v tistem času obdana z žico. Do jeseni 1943 je bil večji del Ljubljane pod italijansko okupacijo, le majhen del pa pod nemško (Črnuče, Šentvid). Po kapitulaciji Italije so Ljubljano zasedli Nemci. Zanimalo nas je, kako so se Ljubljančani, glede na to, da je bila vojna, oskrbovali z različnimi dobrinami in kakšna plačilna sredstva so za to uporabljali.

NAMEN NALOGE

- spoznati del zgodovine našega mesta (Ljubljana je po vojni dobila naziv mesto heroj);
- spoznati plačilna sredstva, ki so bila takrat v veljavi;
- ugotoviti, koliko je bil denar takrat vreden - kaj se je dalo z njim kupiti;
- raziskati, kako se je v vojnem času dalo priti do življenjsko potrebnih dobrin (ali je bilo dovolj, če je imel človek denar).

RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

- Ali so uporabljali bankovce in kovance?
- Koliko je bil denar vreden, kaj se je dalo z njim kupiti?
- Ali so denar tudi ponarejali; če se je to dogajalo, kakšne so bile kazni?
- Kako so se ljudje oskrbovali z dobrinami, kje so jih dobili, ali je deloval tudi črni trg (glede na to, da je bila Ljubljana zaprta, obdana z bodečo žico)?
- Kakšne službe so se opravljale takrat in kakšno plačilo so dobili?
- Ali se je denar med vojno menjal (glede na to, da smo sprva živeli v Jugoslaviji, potem so v Ljubljani prevzeli oblast Italijani, septembra 1943 pa je Italija kapitulirala in za Italijani so prišli v Ljubljano Nemci)?
- Ali so časopisi pisali o težavah z oskrbo in o denarju v vojnih razmerah?
- Kako so časopisi spremljali dogajanje, povezano z oskrbo prebivalstva?

HIPOTEZE

- Razmere med vojno so bile slabe, zato je bilo do dobrin zelo težko priti.
- Ljudje so si pomagali s črnim trgov.
- Kazni za kršilce zakonov so bile stroge in visoke.
- Vrednost denarja je bila majhna, zato si zanj lahko kupil bolj malo.
- Za to, da je bilo denarja v obtoku dovolj, je poskrbela okupatorjeva banka.
- V obtoku je bila valuta tiste države, ki je okupirala naše mesto.
- V obtoku so bili bankovci in kovanci.
- Bankovci, glede na to, da so bile vojne razmere, niso bili likovno bogati.
- Časopisi so redno in natančno obveščali prebivalce o vseh spremembah, povezanih z oskrbo in denarnimi posli.

Omejili smo se samo na čas, ko je bila Ljubljana okupirana.

METODE DELA

Dela smo se lotili tako, da smo v knjižnici in na spletu poiskali literaturo o izbrani temi. Nato smo načrtovali in tudi izvedli pogovor s pričevalcem vojnih razmer, gospodom Nikom Lukežem. Ker smo si zastavili cilj, da raziščemo tudi to, kako se je v času druge svetovne vojne menjal denar na območju Ljubljane, smo navezali stik z gospodom Vitom Čopom iz Numizmatičnega društva Slovenije. Tudi z njim smo opravili intervju. Malo več težav je bilo z nakaznicami. Odkrili smo jih v Muzeju novejših zgodovine v Ljubljani, kamor smo odšli na ogled, predstavila pa nam jih je gospa Nataša Strlič.

Časopisne vire smo prebirali na spletni strani dlib.si. Da nam je bilo nekoliko lažje, smo si pomagali s pomembnimi datumi, ki smo jih zasledili pri pripravi teoretičnega dela, in viri, ki jih je v svoji knjigi navedla Mojca Šorn.

Zbrano gradivo smo na koncu uredili in pred vami je naloga, ki je nastala kot rezultat našega dela.

II TEORETIČNI DEL

1. OKUPACIJA IN RAZKOSANJE SLOVENIJE

1.1 DELITEV PLENA

Na Slovenskem se je vojna uradno začela 6. aprila 1941, ko so nemška letala bombardirala Beograd in ostala, večja jugoslovanska mesta. Ob napadu so na ozemlje bivše Jugoslavije vkorakale enote nemške, italijanske, madžarske, romunske in bolgarske vojske. Jugoslovanska vojska ni bila pripravljena na vojno, oprema in oborožitev nista bili enakovredni nemški ali italijanski. Jugoslovanska vojska je prodiranje skušala zaustaviti, vendar je v nekaj dneh kapitulirala. Dotedanja jugoslovanska oblast v Sloveniji, ki ji je poveljeval ban Dravske banovine dr. Marko Natlačen, se je sesula. Ban Natlačen je v danih razmerah ustanovil Narodni svet za Slovenijo.

Kralj Aleksander je 6. 1. 1929 državo preuredil in jo razdelil na devet banovin. Večina slovenskega ozemlja je postala Dravska banovina. Banovinam je načeloval ban, ki ga je imenoval kralj osebno, dravska pa je imela sedež v Ljubljani
(Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Kraljevina_Jugoslavija)

Slika 1: Banovine v Kraljevini Jugoslaviji

Vanj so se vključili predstavniki različnih slovenskih političnih strank, ki so v razglasu - po 10. aprilu - Slovence pozvali, naj v teh razmerah ne nasprotujejo okupatorju, naj ohranijo mirno kri in dostojanstvo in naj ne povzročajo dodatnih žrtev. Vendar ta razglas že ob objavi ni imel nobene teže, ker je še isti dan italijanska vojska zasedla Ljubljano. Dan kasneje, 12. aprila, so si trije okupatorji po načrtu za razdelitev ozemlja, ki so ga pripravili Nemci, razdelili slovensko ozemlje.

Nemci so zasedli Štajersko, Gorenjsko in Mežiško dolino, območje Dravograda, štiri vasi v Prekmurju in severni del Dolenjske, Italijani so zasedli Notranjsko, večino Dolenjske in Ljubljano, Madžari pa Prekmurje. (Razpotnik, Snoj, , 2005)

Slika 2: Razkosanje Slovenije aprila 1941

(Vir: <http://vedez.dzs.si>)

1.2 OKUPATORJEVI CILJI

Vsi okupatorji so imeli namen zasedeno slovensko ozemlje priključiti svojim državam. Italijani in Madžari so to storili že leta 1941 (3. maja in 16. decembra), Nemci pa priključitve niso izvedli. Kljub temu so vsi trije kršili mednarodno pravo, ki ne dovoljuje priključitve v vojni zasedenega ozemlja do sklenitve mirovne pogodbe.

Že prvi ukrepi so pokazali, da so okupatorji načrtovali popolno uničenje slovenskega naroda, in sicer takoj ali pa v nekaj desetletjih. Najbolj jasno so se izrazili Nemci.

V okviru svoje raznarodovalne politike so okupatorji uvedli različne krute ukrepe; nemški ukrepi so bili najbolj kruti.

Okupatorji so:

- spremenili imena slovenskih krajev,
- slovenski jezik odstranili iz vsakodnevne/javne rabe,
- v šolah uvedli pouk v tujem jeziku,
- uničevali slovensko kulturo (knjige),
- zaplenili mnoge državne, cerkvene in zasebne nepremičnine ter umetnine.

Mnogi Slovenci so zaradi strahu in nasilnega ravnanja Nemcev pobegnili v italijansko Ljubljansko pokrajino. (Razpotnik, Snoj, 2005)

1.3 ITALIJANSKI OKUPACIJSKI REŽIM

Italijani so bili v odnosu do slovenskega prebivalstva sprva veliko bolj mili in popustljivi, še posebej v primerjavi z Nemci. Kasneje se je izkazalo, da je šlo le za pristop in taktiko, s katero so si želeli pridobiti naklonjenost slovenskega prebivalstva, kar jim je začasno uspelo, vsaj kar se tiče socialnih plasti.

12. aprila je italijanski general Federico Romero dejal: *"Vaša lastnina, vaše šege in navade se bodo spoštovale pod pogojem, da nihče ne napade ali žali oboroženih sil, ki v vaših krajih predstavljajo fašistično Italijo."* (Nešovič, Prunk, 1994, str. 116)

Italijanska okupacijska oblast je dovoljevala:

- delovanje slovenskih kulturnih in izobraževalnih ustanov (univerzo, šole, gledališča, sodstvo in upravo),
- uporabo slovenskega jezika; tako se je v vsakdanjem javnem življenju uveljavila dvojezičnost.

Dvojezičnost v upravi, italijanščina kot šolski predmet in pomožne organizacije fašistične stranke naj bi postopoma pripeljale do poitalijančenja pokrajine. Okupatorji niso čakali, svoje načrte so hitro uresničevali: Italijani so 3. maja že priključili zasedeno območje h Kraljevini Italiji. (Nešovič, Prunk, 1994)

2 PREBIVALSTVO LJUBLJANE

Ljubljana je imela leta 1939 79.000 prebivalcev, kmalu po okupaciji že 88.695 prebivalcev, potem pa je število še naraslo zaradi beguncev (zaradi nemške okupacije ozemlja, delno pa tudi zaradi priključitve nekaterih nemških vasi k Ljubljani). Že julija 1941 je imela okoli 92.000 prebivalcev, poleti 1945 pa okoli 97.000 prebivalcev.

Ljubljančani so živeli od trgovine in obrti, bili so tudi kmetje (Krakovo, Trnovo, Šiška). Zaposleni so bili v industriji, prometu, javnih službah, vojski. Težave so imeli z veliko brezposelnostjo. (Šorn, 2007)

2.1 DOHODKI PREBIVALSTVA MED VOJNO

Plače so med vojno znatno zaostajale za rastjo stroškov. Tako kot v vsaki vojni je tudi to spremljala inflacija (razvrednotenje denarja). Plače so se sicer nekoliko zvišale ob zamenjavi dinarjev v lire in nato še malo leta 1943, a niso dohitevale življenjskih stroškov. Oblasti so sicer skušale zaustavljati rast cen, a niso bile uspešne.

Italijanske oblasti so v začetku leta 1943 poskušale z zamrznitvijo plač preprečiti tudi rast cen, a tudi ta ukrep ni bil uspešen. Nemci so zato konec leta 1943 dvignili plače v Ljubljanski pokrajini skoraj za tretjino, a plače niso dohitele vedno višjih cen. Tako so plače zaposlenih vso vojno zaostajale za rastjo cen, zato so ljudje težko zadovoljili svoje potrebe, še posebej, ker veliko cen ni bilo racioniranih. Ves ta čas pa je živel črni trg, kjer so se cene dobrin nenehno dvigovale. Na njem je krožil vedno večji del denarja. (Lazarevič, 1996)

3 TUDI NA SLOVENSKEM SE JE ZAČELA VOJNA

Vojna se je začela že 1. septembra 1939. Še preden je zajela naša tla, je bilo v Ljubljani čutiti napetost in strah. Tudi oblast je že od začetka leta 1941 izdajala odredbe, ki so naznanjale privajanje na vojne razmere.

“Na cvetno nedeljo sem šel z Giselo /.../ na žegnanje k Šentjakobu. Mislil sem, da bo vse tako kot nekoč /.../. Ampak takrat je zatulila sirena. Kar naenkrat so se visoko gor, skoraj prilepljena na nebo prikazala letala, majhni križi ... Prva jata. Druga. Tretja ... /.../. Njihov hrum je odmeval v cerkvi kakor brnenje ob mehu orgel ... vsi so gledali v poslikani strop, s katerega se je na verigi zibal lesteneč ... v okna, ki so žvenketala, kot da je za njimi vesoljni potop. Sirene so tulile kar naprej. Vsi smo ostali v cerkvi ... In v isti uri je zagrmelo nebo nad Beogradom.” In 11. aprila zvečer: Danes se sprašujemo: kdo bo zasedel Ljubljano, Nemci ali Italijani?” Odgovor na vprašanje, kdo od napadalcev bo prvi v mestu, so Ljubljančani dobili 11. aprila: “Zvečer so ulice oživele ... ljudje so šli gledat, kdo bo prišel ... Italijani ali Nemci ... /.../ ... ljudje so stali ob zidu, vežah, med vrati trgovin, za primer, če bi naenkrat začelo pokati ... /.../ ... Ko se je oglasil ropot, so vsi stopili ven: ... motorji! Niso bili Nemci. Italijani na motornih kolesih s prikolicami so vozili v dolgi vrsti po Tyrševi od železniške postaje.” (Šorn, 2007, str. 38)

4 OKUPACIJA IN RAZKOSANJE LJUBLJANE

V Ljubljano so vkorakale italijanske čete.

S del ljubljanskega predmestja so zasedli Nemci. Ta del je bil za Ljubljano zelo (kmetijsko-poljedelsko) pomemben. Tako je Ljubljana ostala odrezana od naravnega zaledja. Tudi industrijski objekti so bili pod nemško okupacijo. V mestu, pod italijansko okupacijo, so ostali sedeži podjetij in denarni zavodi.

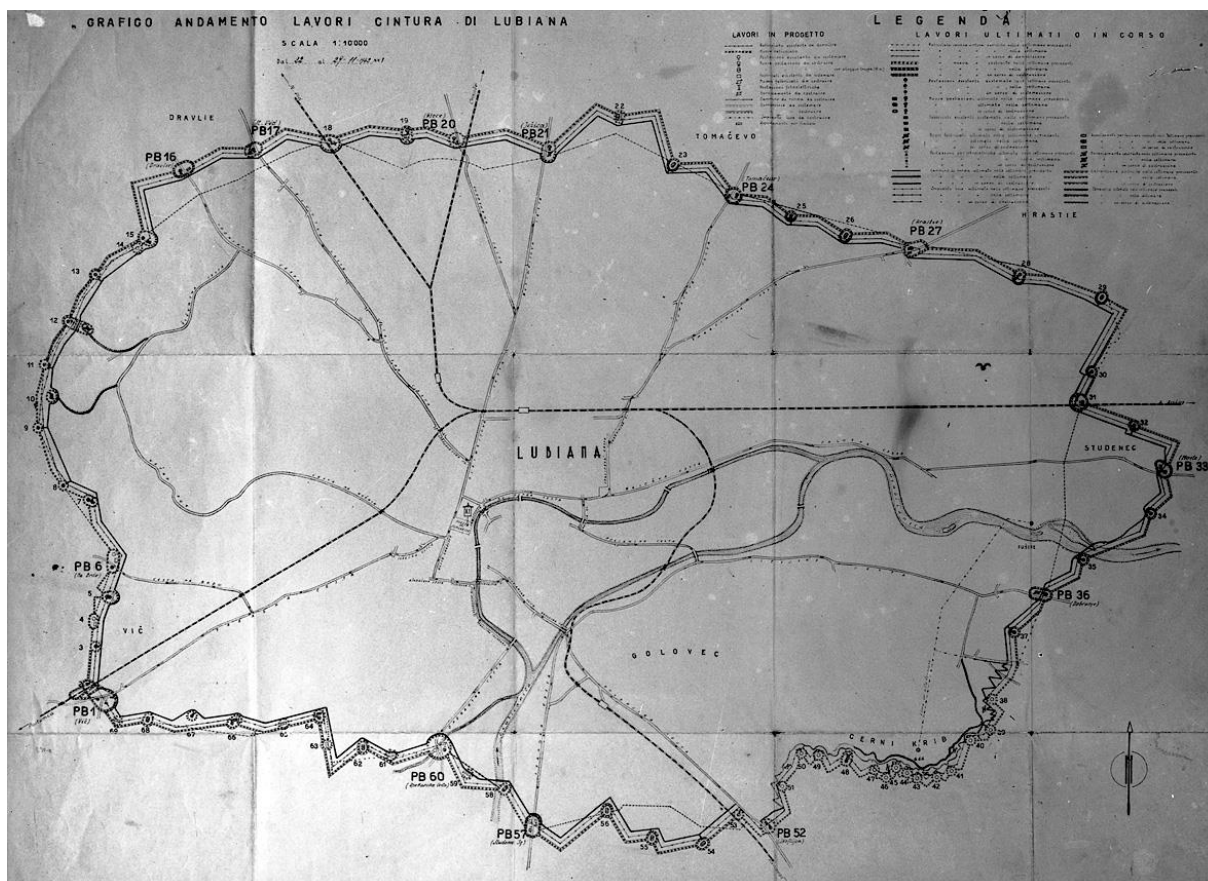
Slika 3: Mejni blok pri Šentvidu nad Ljubljano, kjer je bila tudi nemško - italijanska meja

(Vir: Šorn, 2007, str. 44)

Zapisala: Lucija Urank

4.1 LJUBLJANA ZA ŽICO

V začetku leta 1942 je Ljubljana postala neke vrste taborišče. »Poveljnik XI. armadnega zbora general Mario Robotti je "ukazal zgraditi okoli Ljubljane obrambni pas, ki bi branil mesto pred partizanskimi napadi in morebitnim uporom v mestu ter z njim pretrgal tudi vezi Ljubljane kot središča upora s partizanskimi enotami in organizacijo OF na celotnem slovenskem ozemlju.« (Šorn, 2007, str. 45)

Slika 4: Grafičen prikaz obžičene Ljubljane

(Vir: Šorn, 2007, str. 46)

Namen je bil tudi preprečiti prenašanje sporočil, prehajanje ljudi in prenos materiala iz glavnega mesta, kjer je bilo vodstvo OF, do partizanskih enot, ki so se ustanovljale in delovale že po vsej Sloveniji

Ljubljano so tako spremenili v največje vojno taborišče v Evropi.

Z gradnjo so začeli 19. februarja 1942, 23. februarja pa so z njo že obkrožili mesto. Več tisoč vojakov je v tla zabijalo kole, nanjpa so nato razpeli mrežo iz bodeče žice, visoko okoli 170 cm. Za žico so porabili skoraj 12 milijonov lir. Zgradili so še več utrd, bunkerjev, stražarnic, reflektorskih postaj, položajev in plotov. Ves čas, do italijanske kapitulacije, so zaporo dopolnjevali, utrjevali in prestavljali. Na Rožniku so naredili še posebej močno utrdbo. Tam so postavili 44 topov. Skupaj je bilo ob njej 206 zidanih utrd. Ob žični zapori je stražilo okoli 1.300 vojakov ter okoli 400 karabinerjev, finančnih stražnikov in obmejnih miličnikov, ki so ob prehodih pregledovali ljudi in nadzorovali zaporo.

Slika 5: Postavljanje žične ograje okoli Ljubljane

(Vir: Lukež, Kos, 2002, str. 14)

Ljubljana je bila tako odrezana od zaledja (Barja, Kozarij, Savelj, Ježice). Ljubljančani so bili prepuščeni na milost in nemilost lastni iznajdljivosti po preživetju.

Ob 15. uri istega dne, ko so Ljubljano obkrožili z žično mrežo, je začela veljati prepoved izhoda iz mesta. V mesto so smeli skozi enajst prehodov na glavnih cestah samo dobavitelji in ljudje, ki so imeli take javne službe, da je bil njihov odhod utemeljen, a so morali na nadzorovanih prehodih pokazati osebni dokument.

Zaradi nevarnosti napada so razdelili Ljubljano na sektorje in po njej postaviti španske jezdece, patrolje, stražarnice. Za vsak sektor so imeli pripravljen načrt topniškega ognja z gradu in drugih topniških položajev. Še posebej so bile zavarovane pomembnejše zgradbe in ustanove. Prepovedana je bila vožnja s kolesi in tricikli, poleg tega pa so omejili tudi promet motornih vozil.

Dan za dnem so se razmere glede gospodarstva slabšale. Bilo je vse manj hrane, zato pa so cene skokovito naraščale. Oživel je črni trg.

Zapora mesta naj bi bila, po besedah okupatorskega generala Orlanda, tako popolna, da niti miš ne bo mogla skozi.

A iznajdljivi aktivisti so kljub vsemu našli mnoge poti in načine za njeni ilegalno prehajanje. (Žgajnar, 1980, Lukež, Kos 2002)

Zapisal: Sandi Omeradžić

4.2 ZA ITALIJANI SO PRIŠLI NEMCI, MAJA 1945 PA SVOBODA

8. 9. 1943 so oznanili kapitulacijo Italije. Ljubljancani so zaman upali, da je prišel mir. Že devetega septembra so bili v Ljubljani Nemci in šele v začetku maja 1945 so jo zapustili.

Slika 6: Prihod partizanov v Ljubljano, 9. 5. 1954

(Vir: Šorn, 2007, str. 56)

»Pravo svobodo so Ljubljancani začutili šele 26. maja 1945, na dan prihoda Josipa Broza v prestolnico, ko je žica nekajletnim zapornikom odprla svoja vrata: "V soboto se je prav tako bliskovito kakor vest o prihodu našega maršala Tita razširila v Ljubljani novica, da so vsi bloki odprti in da je mogoče prekoračiti ljubljanske meje brez dovolilnic in propustnic /.../ in skozi se je že v soboto, še bolj pa v nedeljo začela valiti reka skoraj tri leta "interniranih" Ljubljancanov. Staro in mlado je drlo čez bloke v ljubljansko okolico.« (Šorn, 2007, str.57)

5 UPRAVA V ČASU OKUPACIJE

18. 4. 1941 je upravo s strani Italije zasedenega slovenskega ozemlja Mussolini zaupal tako imenovanemu komisarju Emiliju Grazioliu. To ozemlje je poimenoval Ljubljanska pokrajina, njeno središče pa je postala Ljubljana. Ko so Italijani priključili Ljubljansko pokrajino k Italiji (1941), se je preimenoval v visokega komisarja in začel uvajati fašistični red.

S prihodom Nemcev se je oblikovalo širše območje "Jadransko primorje" (njegov del je bila tudi Ljubljanska pokrajina), ki ga je vodil vrhovni komisar Friederich Rainer. Ta je 20. septembra 1943 izdal uredbo, s katero je na čelo javne uprave v Ljubljanski pokrajini postavil takratnega ljubljanskega župana Leona Rupnika. (Šorn, 2007)

6 PRESKRBA PRED VOJNO

Že pred začetkom druge svetovne vojne je Jugoslavija posvečala posebno skrb preskrbi prebivalstva. Že julija 1939 je bila izdana uredba o rezervi hrane. Vnaprej so bile točno določene količine in proizvodi zanjo. Z začetkom vojne je najprej začelo primanjkovati luksuznega blaga (motnje v prometu). Pojavile so se tudi težave pri oskrbi s kmetijskimi pridelki. Sledil je dvig cen in z njim vedno večja druginja. Nekatero cene, zlasti hrane, so se povečale tudi za 20 – 50 %! Da bi oblasti dvigovanje cen zajezile, so septembra 1939 izdale uredbo, s katero so uravnavale cene osnovnih življenjskih potrebščin (hrane, obleke, obutve) ter kurjave in razsvetljave. Namen je bil tudi preprečiti špekulacijo, prepovedano je bilo kopičenje dobrin. Da bi odkrivali nepravilnosti (kršenje uredbe), so ustanovili tudi poseben odbor. Ta je lahko kršitelje prijavljal oblastem. Člani odbora so sodelovali s terenskimi nadzorniki, ki so preverjali trgovce, ali imajo in tudi ponujajo vse potrebščine in bedeli nad njihovimi cenami.

»Nevarnejši od trgovcev, ki so bili tako in tako pod kontrolo oblasti, so bili t. i. verižniki: "Vojni čas sproži špekulacijo, pojavijo se ljudje, ki hočejo hitro veliko zaslužiti. V zadnji svetovni vojni so to imenovali verižništvo oziroma verižnike. Trgovci niso nevarni, ker so pod kontrolo javnosti, svojih organizacij in oblasti. Cene zvišajo le, če ne bi mogli zaloge popolnjevati po starih cenah – za potrebe obnove. Verižniki

pa hočejo dobiti v roke čim večje množine blaga in jih držati tako dolgo, da bi pri tem zaslužili 50 ali 100 %.”« (Šorn, 2007, str. 104)

Tudi časopisi so svarili pred njimi. Kljub temu so se cene dvignile.

Ker so se tudi oblasti zavedale, da se predpisi ignorirajo, so izdale uredbo o pobijanju druginje in špekulacije. Kršilce sta čakala zaporna kazen in denarna globa.

(Šorn, 2007)

6.1 OMEJITVE V PRESKRBI

Razmere so bile leta 1940 že zelo hude. Poleti 1941 se je pred ljubljansko mestno hišo zbralo okoli 1000 ljudi in zahtevalo: »Dol z druginjo, dajte nam kruha!«

Takratni ban Dravske banovine, Marko Natlačen, je v Ljubljano povabil Franceta Snoja in mu zaupal organizacijo prehrane v Sloveniji. Na podlagi njegove odločitve je ban Natlačen 5. 10. 1940 izdal odredbo o ustanovitvi Banovinskega prehranjevalnega zavoda za Slovenijo v Ljubljani, kratko imenovanega Prevod (to je pomenilo začetek dirigiranega gospodarstva). Poleg osnovne naloge je moral spremljati gibanje cen in delo prodajalcev in bil borec proti »črni borzi«. Zanje je črna borza le podpirala bogataše, verižnike in sleparje.

Že konec leta 1940 je moral Prevod izdati odredbo o uravnavanju prometa s pšenico (letina je bila tisto leto slaba, zato so ji določili najvišjo ceno). Za izdelavo kruha so dovolili le 70 % enotne pšenične moke, ostalih 30 % pa so morali nadomestiti s koruzno moko. Že januarja 1941 so to razmerje spremenili na 60 % : 40 %.

Oblasti so že takrat začele razmišljati o uvedbi živilskih nakaznic, predvsem za pšenico in moko. (Šorn, 2007)

“Živilska nakaznica je potrebna vedno, ko postane svobodna prehrana iz tega ali onega vzroka nezanesljiva. Zagotovi in prepreči nepotrebno in neprijetno čakanje v dolgih vrstah pred trgovinami ter nesocialno kopičenje nujnih prehranjevalnih sredstev. (Šorn, 2007, str. 110)

6.1.1 UVEDBA ŽIVILSKIH NAKAZNIC

Banska uprava je 20. 1. 1941 izdala uredbo o nakaznicah za kruh in moko («krušne karte») in 1. 2. 1941 so bile v Dravski banovini že uvedene. V kategorijo kruha in moke so spadale še testenine in drugi izdelki iz moke. Vsa ta živila se je smelo prodajati samo na uradne nakaznice.

Pravico do njih so imele osebe brez zemlje oziroma osebe, ki so je imele tako malo, da zanjo niso plačevale zemljiškega davka. Odraslim so mesečno pripadali 4 kg pšenične moke (ali 13,32 kg moke), otrokom do 6 let pa 2 kg (ali 6,66 kg kruha), otrokom med 6 in 14 letom pa 3 kg (ali 10 kg kruha). Delavcem, ki so opravljali težka fizična dela, je pripadlo 5 kg moke. Tujci so dobivali krušne nakaznice za vsak dan posebej.

Dan pred uvedbo nakaznic, 31. januarja 1941, je Ljubljančan zapisal v svoj dnevnik: "Danes ni le zadnji dan meseca, temveč tudi zadnji dan, ko si lahko nabavimo kruh brez krušnih kart. Ljudje so navalili na pekarnice. Gospodinje so živčne in zbegane: gnetejo se pred prodajalnami kruha, kakor da bi bila povečana količina kupljenega kruha dalj časa sveža." (Šorn, 2007, str. 111)

Ljudje so se privadili (so se morali) na krušne karte, pritoževali pa so se nad kvaliteto kruha («pečena polenta»).

Ko so jih uvedli, so se morali potrošniki odločiti, ali bodo kupovali moko in kruh pekli sami doma ali bodo kruh kupovali pri pekih. Veliko se jih je odločilo za peko kruha doma, zato je proizvodnja v pekarnah v mestu padla kar za 75 %.

Pred začetkom vojne so oblasti tudi zagotavljale, da ima Slovenija za primer vojne dovolj zalog živil. Konec januarja 1941 je bilo ustanovljeno Ministrstvo za prehrano in preskrbo. Marca je že poseglo v gospodarstvo – izdalo je odredbo o cenah, ki je prepovedovala kakršnokoli zvišanje cen. Ker so bile razmere zmedene, v praksi tega ni nihče upošteval.

V Ljubljani je za preskrbo skrbel Mestni preskrbovalni urad (kot del Prevoda). Zadolžen je bil za delitev živilskih nakaznic, skrbel je tudi za izdajo oblačilnih in bolniških nakaznic, za nakazovanje kuriva in petroleja, nakazoval je blago gostinskim obratom, skrbel je tudi za nakazovanje moke, riža, testenin ter maščob,

sladkorja, mila in ostalih racioniranih živil.

Kljub pomanjkanju določenih živil in visokim cenam pa Ljubljanci pred začetkom vojne na domačih tleh lakote niso trpeli. (Šorn, 2007)

7 PRESKRBA MED ITALIJANSKO OKUPACIJO

Prehranjevalni zavod (Prevod) je v začetku aprila leta 1941 zahteval popis živil pri zalogah trgovcev, proizvajalcev (in kmetovalcev), skladiščih in zadrugah. Cene so bile določene, zato je bilo dvigovanje cen prepovedano in kaznivo.

V Ljubljani je v prvih dneh aprila vladal velik nered. Kraljeva vojska je zapustila vojaška skladišča in ljudje so z vozički in cizami iz njih vozili moko in drugo blago. Vojak jugoslovanske kraljevske vojske se takole spominja tega dogodka: "Pričakoval sem povelje, kaj in koliko moramo naložiti na vozove; mislil sem, da bodo skladiščniki izdajali robo po spisih, pa ni bilo tako. Vsakdo je jemal, kar je hotel, kolikor je hotel, kar je mislil, da se bolj splača vzeti. Pravcata zmešnjava. Ob skladišču so stali civilisti /.../ in nas opazovali. Hitro so ugotovili, da ni nobenega reda, pa so se pomešali med nas, kakor da so nam prišli pomagat. Ker jim tega ni nihče prepovedal, saj jim tudi nihče ni prepovedal vstopiti v skladišče, so ga začeli prazniti. Tekmovali so med seboj, kdo bo prej in več odnesel." (Šorn, 2007, str. 116)

Slika 7: Plenjenje skladišča sladkorja za Bežigradom, 11. 4. 1941

(Vir: Šorn, 2007, str. 116)

S prihodom italijanske vojske se je bolj ali manj nadaljevalo tudi preskrbovanje z nakaznicami. Dinarje so zamenjale italijanske lire. Jeseni leta 1941 so začeli izdajati nakaznice v različnih barvah, glede na delo, ki so ga opravljali, in mesto prebivanja.

Sčasoma se je zaradi vojne, vse slabših gospodarskih razmer, prekupčevanja in pomanjkanja močno zmanjšala preskrba z vsemi živili, ki so posledično postajala vse dražja. (Šorn, 2007)

Zapisala Ana Bregar

7.1 UVEDBA LIRE

V nasprotju z mednarodnim pravom, ki ne dovoljuje priključitve v vojni zasedenega ozemlja pred podpisom mirovne pogodbe, je ozemlje Ljubljanske pokrajine priključeno h Kraljevini Italiji. Namen je bil, da jo čim prej vključijo v italijanski fašistični sistem. (Lazarević, 1996)

Ker je italijanski okupator hotel Ljubljansko pokrajino in z njo Ljubljano hitro in učinkovito vključiti v svoj gospodarski sistem, je kot edino veljavno plačilno sredstvo zelo hitro uvedel liro (kraljeva odredba kraljevine Italije je določila, da bo to od 17. 7. 1941 dalje). Do tedaj so bili v obtoku jugoslovanski dinarji. (Šorn, 2007)

Italijanske zasedbene oblasti so tako že 15. aprila določile začasno tečajno razmerje med dinarjem in liro (100 din za 30 lir). Zamenjava je potekala kasneje, a le kratek čas, med 19. in 26. junijem 1941. Spremenjeno je bilo tudi menjalno razmerje (100 din za 38 lir – to se je zgodilo po uvedbi civilne uprave).

Zamenjava dinarja za lire (in drugod za ostale valute) je pomenila razvrednotenje slovenskega denarnega premoženja. Ob menjavi je bil dinar močno podcenjen (za 12–15 %), še bolj pa je bil razvrednoten takoj po okupaciji, aprila 1941, celo za 45 %! (Lazarević, 1995 – 1996)

Prebivalci so dinarje lahko menjali od 19. do 26. junija 1941. To so storili v posebnih poslovalnicah »Banca di Italia«, zraven pa so morali oddati tudi prošnjo z imenom in priimkom prosilca, imenom očeta, bivališčem in poklicem ter vsoto, ki so jo želeli zamenjati. Ta menjava je bila dovoljena osebam, ki so imele stalno bivališče na priključenem italijanskem okupacijskem območju. V Ljubljani so delovale tri menjalne

komisije; sestavljali so jih po trije uradniki, ki jih je izbrala Banka Italija. Pregledovali so dinarje ter izplačevali lire. Le-te so v Ljubljano prišle v pločevinastih zabojih na tovornjakih. Menjavo so začeli z večjim denarjem (prve dni so menjali 100-dinarske bankovce). Najprej so izplačevali z bankovci, na koncu pa tudi s kovanci. Zamenjava je povzročila veliko zmedo (slaba organizacija, gneča) in vedno je bil prvi stavek v pogovoru: »Kdaj greš menjat denar?«.

Veliko denarja pa je ostalo tudi nezamenjanega. (Šorn, 2007)

Slika 8: Vrste ob zamenjavi dinarjev v lire, junij 1941

(Vir: Šorn, 2007, str. 121)

7.2 POKRAJINSKI PREHRANJEVALNI ZAVOD IN MESTNI PRESKRBOVALNI URAD

Tako kot oblikovanja Ljubljanske pokrajine se je okupator lotil tudi urejanja gospodarskih zadev. Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino je Zbornico za trgovino in industrijo vključil v Pokrajinski svet za korporacije. Na vodilna mesta vseh korporacij je Visoki komisar postavil komisarje in italijanske eksperte. Njihova naloga je bila preusmeriti delovanje po načelih korporativne organizacije gospodarstva, ki je bila razvita v Italiji. Visoki komisar Emilio Grazioli je dovolil delovanje Prevoda, ki pa

ga je preimenoval iz Banovinskega prehranjevalnega zavoda v Pokrajinski prehranjevalni zavod. Tudi na vodilnih mestih v Prevodu so bili italijanski častniki, ki so odločali o vseh ključnih vprašanjih. Prevodove naloge so bile enake kot pri ustanovitvi: preučevanje potreb prebivalstva in izpeljava pravilne preskrbe s hrano, kurivom in razsvetljavo. Ustroj zavoda je bil spremenjen z okrožnico v februarju leta 1942. Zaradi lažjega delovanja je bil zavod razdeljen na splošne zadeve, prevoze, statistiko, cene, racionizacijo, žita in ostale žitne proizvode, olje in hranilne maščobe, jajca in meso, mleko in sir, krmila, konzervirane izdelke, kolonialno blago. Pod Pokrajinskim prehranjevalnim zavodom je najprej deloval tudi Mestni preskrbovalni urad (Ljubljana), ki je skrbel za preskrbo Ljubljančanov.

Razdeljen je bil na:

- BLAGOVNI ODSEK (prevzemal je blago in likvidiral njegove račune, nadziral skladišča)
- ODSEK ZA DELITEV ŽIVILSKIH NAKAZNIC
- OBLAČILNI ODSEK (izdaja oblačilnih nakaznic)
- BOLNIŠKI ODSEK (izdaja bolniških nakazil)
- ODSEK ZA KURIVO
- RAČUNOVODSTVO
- REFERAT ZA NAKAZOVANJE BLAGA RESTAVRACIJAM
- POSEBEN REFERAT ZA IZDAJANJE NAKAZIL ZAVODARJEM, ŠOLSKIM KUHINJAM, KRVODAJALCEM, POKLICNIM GASILCEM, ORGANOM JAVNE VARNOSTI, KONZULATOM
- REFERAT ZA MESO (potrošnikom je delil posebne knjižice, s katerimi so pri mesarju lahko kupili meso)
- REFERAT ZA PETROLEJ

Prva dva meseca sta bila kritična glede oskrbe s kruhom in moko, še konec maja 1941 pa Ljubljančani niso dobili nakaznic za kruh. Visoki komisar je obljubil, da bodo skladišča kmalu spet polna. Junija so racionirali krušno moko (6 kg ali 7,5 kg kruha), testenine in riž (1 kg).

»Živilske nakaznice so bile do oktobra 1941 za vse Ljubljančane enotne – rumene barve. Od takrat dalje so bile rumene barve, le navadne živilske nakaznice za osebe, ki niso opravljale fizičnega dela, nakaznice za osebe, ki so se ukvarjale z ročnim

delom so bile od jeseni 1941 rdeče barve, nakaznice za fizične delavce pa so bile zelene barve. Zaradi lažjega nadzorovanja so bile živilske karte vseh ostalih občin Ljubljanske pokrajine svetlo modre barve. S temi nakaznicami ni bilo moč nakupovati pri ljubljanskih trgovcih, Ljubljančani pa niso mogli kupovati na deželi. Edino gostinski lokali po vsej Ljubljanski pokrajini so smeli sprejemati odrezke kart ne glede na barvo." (Šorn, 2007, str. 125)

Krušnim nakaznicam je sledilo racioniranje maščob in sladkorja («Posameznik je na mesec lahko kupil 200 g masti, 100 g slanine in 100 g jedilnega olja. Istočasno je bilo tudi določeno, da sme posameznik na mesec kupiti le 0,7 kg sladkorja»). (Šorn, 2007, str. 125)

S prodajnih pultov je počasi izginilo tudi meso. Od poletja 1941 so morali Ljubljančani kupovati meso pri točno določenih mesarjih. Ti so imeli za stranke posebne knjižice, v katere so vpisovali količino mesa in datum prodaje. Brez njih nakup mesa ni bi mogoč.

Ljubljana tudi ni dobila dovolj mleka. Aprila 1942 so racionirali tudi njegovo prodajo. »Dojenčki do enega leta so bili upravičeni do enega litra mleka dnevno, otroci od 2 do 7 let do pol litra, otroci od 8 do 10 let do četrt litra in osebe, starejše od 60 let, bolniki in nosečnice, do pol litra.« (Šorn, 2007, str. 128)

Racionirali so tudi preskrbo s krompirjem (posamezna družina je bila upravičena do 10 kg krompirja na teden). Nakup je bil mogoč s posebnimi knjižicami, podobno kot za meso.

Na tržnici pa so bili pridelki v prosti prodaji. Mesto je celo poskrbelo, da so uvozili zelenjavo iz Italije, sicer pa se je Ljubljana oskrbovala iz zaledja in Dolenjske.

Cene na tržnici so bile uradno določene. Gneča je bila navadno zelo velika.

Cene živil so v letu 1941 precej poskočile, povprečno za okoli 43 %! (Šorn, 2007)

7.3 MESTO ZA ŽICO

Z njo je bila Ljubljana odrezana od zaledja. Razmere so se slabšale. Okoličani, ki so do takrat zalagali živilski trg, so v novih razmerah prihajali le do t. i. blokov. Tam se je razvil nekakšen nadomestni trg – ljudje so tja prihajali v upanju, da bodo lahko kaj kupili.

Vedno več živil in osnovnih življenjskih potrebščin se je dobilo le na nakaznice, količine pa so se iz meseca v mesec nižale (mesečno 1 kg riža, 1 kg testenin, 0,5 kg

sladkorja, 100 g slanine, 200 g masla, 1 dcl olja in 10 dag mila). Tudi sol so od prvega dne leta 1943 delili na nakaznice, njen mesečni delež je znašal 0,6 kg na osebo. Nakaznice za fizične delavce so se od tedaj naprej delile na:

- živilske nakaznice SD I za ročne delavce, ki so prejeli dnevno dodatnih 150 g kruha ali 130 g krušne moke ali 225 koruzne moke,
- živilske nakaznice SD I+II za fizične delavce, ki so prejeli dnevno dodatno 250 g kruha ali 215 g krušne moke ali 375 g koruzne moke, mesečno pa 300 g riža in 300 g testenin,
- živilske nakaznice SD X+I+II za težake, ki so dobili dnevno dodatno 350 g kruha ali 297,5 g krušne moke ali 525 g koruzne moke ter mesečno 300 g riža in 300 g testenin.

Od aprila 1942 so bile v obtoku tudi nakaznice za nosečnice in bolnike.

Odredba, ki je leta 1941 uvedla uradne nakaznice za kruh in moko, je otroke razdelila v dve starostni skupini, do 6 let in od 6 do 14 let.

Otroci mlajši od treh let so na nakaznico GMa januarja 1943 dobili mesečno 0,5 kg riža, 0,5 kg testenin in 0,5 kg sladkorja. Živilska nakaznica GMb je bila dodeljena otrokom od 3. do 9. leta. Na to je posameznik v začetku leta 1943 prejemal mesečno 100 g sladkorja in 1 kg marmelade. Mladina od 9. do 18. leta pa je na nakaznico GMc mesečno prejemala 100 g sladkorja in 1 kg marmelade ter dnevno 50 g kruha ali 42,5 g krušne moke oziroma 75 g koruzne moke.

Maja 1943 so oblasti ponovno znižale obroke. Prehranjevalni zavod za Ljubljansko pokrajino je določil, da so osebe z navadnimi živilskimi nakaznicami deležne le 124 g moke na dan. Prevod je zmanjšal tudi dotedanjo količino testenin; na navadno nakaznico je oseba prejela le še 0,8 kg testenin na mesec. Posameznik pa je bil deležen več riža - na navadno nakaznico 1,2 kg. Junija 1943 je sledilo še znižanje mesečne količine soli in to za 100 g. (Šorn, 2007)

Zapisala: Lana Lah

8 V LJUBLJANO VKORAKAJO NEMCI

Razmere so se vedno bolj slabšale in ljudje so poskušali s samopreskrbo – reja malih živali, obdelava vrtov in vrtičkov, tudi tako imenovanih vojnih vrtov (za kuhinje mestnih socialnih ustanov) – Tivoli, Kongresni trg, trg pred Narodnim muzejem in pred opero.

8.1 LIRA IN DENARNE NAKAZNICE

V času nemške okupacije je lira je ostala edino veljavno plačilno sredstvo.

Obračunski tečaj je bil 1 RM (nemška marka) = 10 lir. V Ljubljanski pokrajini pa je začelo primanjkovati gotovine.

»Šef pokrajinske uprave je novembra 1944 Hranilnici Ljubljanske pokrajine odredil, da mora v promet poslati denarne nakaznice po 1000, 500, 100 in 50 lir, pa tudi drobiž po 10, 5, 2, 1 in 0.50 lire.

Denarne nakaznice so bile enakovredno plačilno sredstvo liri. Denarne nakaznice, ki so jih imenovali Rupnikove lire ali tudi slovenske lire, so bile veljavno plačilno sredstvo le v Ljubljanski pokrajini, zato je za vsa plačila izven meje skrbela Hranilnica Ljubljanske pokrajine.« (Šorn, 207, str. 169)

8.1.1 RUPNIKOVE LIRE

Po devetem septembru 1943 je Italija zaradi kapitulacije zapustila Ljubljansko pokrajino, italijanska lira pa je bila še vedno v obtoku. »Zaradi ugodnega stanja plačilne bilance podjetij v pokrajini, pa tudi Ljubljanske pokrajine nasplah proti Italiji, so se nabrala velika dobroimetja v lirah, ki pa jih je bilo težko vnovčiti.« (Jelinčič, 1996, str. 6) Primanjkovalo je denarja. Uvedli so čeke in nakaznice. V Italiji so pospeševali brezgotovinski promet. Gotovina je počasi odtekala v Italijo za plačilo uvoženega blaga. »Tako je vlada izdala uredbo, po kateri je bilo plačevanje uvoženega blaga iz italijanskih pokrajin možno le preko Hranilnice Ljubljanske pokrajine.« (Jelinčič, 1996, str. 6) Na ta način je gotovina nekako ostajala v pokrajini, a se je kljub temu v Ljubljani pokazalo veliko pomanjkanje gotovine. »Da bi se mobilizirala sredstva, ki jih je imela Ljubljanska pokrajina na razpolago pri emisijski

banki in da bi v obtok prišlo dovolj novih plačilnih sredstev, so se odločili, da bodo začeli pripravljati izdajo denarnih nakaznic. Dne 5. septembra 1944 je bil pri šefu pokrajinske uprave Ljubljanske pokrajine sestanek vseh pristojnih.« (Jelinčič, 1996, str. 6) Namen tega sestanka je bil, da vsi prisotni skupaj najdejo za Ljubljansko pokrajino primeren izhod iz položaja, ko je prišlo do velikega pomanjkanja gotovine. Za to, da je gotovine začelo primanjkovati, je bila kriva Banca d'Italia, saj je v Trstu ustavila vsa izplačila. Zastopnika Vrhovnega komisarijata, da bi izdali posebno vrsto čekov, s katerimi bi nadomestili gotovino. Razprava se je končala z odločitvijo, da bo Hranilnica Ljubljanske pokrajine poslala v promet cirkularne čeke oziroma nakaznice v zneskih po 50 lir, 100 lir, 500 lir, 1000 lir. Naenkrat naj bi izdali 25,000,000 lir. Sledilo je še nekaj sestankov o tem, kako bi rešili pokrajino pred pomanjkanjem denarja.

G. Rupnik pa je dejal, da bodo ti bankovci le nadomesten denar. Številni so se namreč bali ponarejanja denarja, saj je bila oprema za kakovostne bankovce slaba. Na 14. seji so o tem še enkrat na novo razpravljali. »Glede na veljavno pravo ni bilo mogoče izdajati čekov ampak le nakaznice, zato naj bi se imenovale blagajniške nakaznice. Na njih naj bi bilo izrecno navedeno, da se bo njihova vrednost izplačala v veljavni gotovini takrat, ko bodo odtegnjene iz obtoka oziroma ko bo preklicana njihova veljavnost.« (Jelinčič, 1996, str. 9) Za papir, na katerem naj bi natisnili bankovce, so se odločili, da ga bo Hranilnica Ljubljanske pokrajine naročala sama pri podjetju Združene papirnice Vevče, Goričane in Medvode d.d. v Ljubljani. Določili so datum 15. september 1944; takrat bo morala papirnica poslati vzorec papirja, na katerega bodo tiskali denar. Papir je omenjeno podjetje tudi izdelalo, in sicer v svojem obratu v Vevčah.

Slika 9: Vevče - obrat za izdelavo specialnih papirjev (pred vojno)

(Vir: Jelinčič, 1996, str. 10)

Dne 28. septembra je bil ožji upravni odbor obvešččen, da bo končni osnutek nakaznice, kot ga je izdelal grafik Janez Trpin, gotov. Na vpogled in v odobritev naj bi ga dobili čez dva dni, torej 30. septembra. Glede na te obljube so v Upravnem odboru predvidevali, da bo lahko prva nakaznica odtiskana že v času med 16. in 19. oktobrom leta 1944. Grafik Janez Trpin je prinesel izdelane osnutke sicer nekaj dni pozneje, a je na 16. seji upravnega odbora Hranilnice Ljubljanske pokrajine, dne 9. oktobra, predsednik povedal, da so končani osnutki nakaznic že pregledani in odobreni. Medtem so se dogovorili še za nekoliko višjo naklado od predvidene, tako da naj bi bilo tiskanih po 100.000 kosov od vsake vrednosti. Nakaznice, ki bi jih izdali, bi bile skupaj vredne 165 milijonov lir. Pripravljene za tisk so bile že lire po tisoč, petsto, sto in petdeset lir. Rupnik pa je obljubil, da bodo izdajo drobiža, ki bi ga po prvotni zamisli izdalo mestno županstvo, prav tako preverili v Hranilnici Ljubljanske pokrajine. Mestno županstvo je kljub temu medtem že izdalo naročilo za izdelavo osnutkov. »Hranilnica je bila pripravljena prevzeti izdajo drobiža. Čakali so samo še, da bi prejeli odlok šefa pokrajinske uprave z zagotovilom, da bodo pogoji izdelave in izdaje drobiža enaki tistim, pod katerim ji je bilo poverjeno izdajanje denarnih nakaznic. Za kritje izdaje drobiža pa je hranilnica od pokrajinske uprave zahtevala gotovino.« (Jelinčič, 1996, str. 12) Osnutki denarnih izkaznic so bili najprej izdelani v slovenskem jeziku, a ta zamisel ni uspela, saj je nemški svetovalec v Ljubljani zahteval, da mora biti besedilo slovenskih izkaznic na eni strani slovensko, na drugi strani pa nemško. Ta zadeva je izdajo denarnih nakaznic podaljšala za kar nekaj časa, saj se je vse še enkrat moralo ponoviti (poslati upravi, na novo izdelati osnutek itd.). Tekst besedila je bil v obeh jezikih popolnoma enak. Oznaka serije in registrska številka sta bili zgolj na slovenski strani s tekstom, na nemški strani pa oznak ni bilo. To je veljalo za bankovce za tisoč, petsto, sto in petdeset lir. Na lirah za deset in pet lir je tekst na obeh straneh drugačen. Denarne nakaznice za dve liri, eno liro in pol lire pa nimajo ne serijske oznake ne registrske številke bankovca.

Slika 10: Bankovec za 100 lir (zgoraj s slovenskim, spodaj z nemškim napisom)

(Vir: Jelinčič, 1996, str. 37)

Na seji 30. oktobra so govorili tudi o pripravi drobiža in ugotovili, da so osnutki, ki jih je naročila Mestna občina ljubljanska, sicer že narejeni, vendar jih v predloženi obliki

ne bo mogoče uporabiti. »13. novembra so na seji ožjega upravnega odbora ugotovili, da bodo denarne nakaznice v vrednosti po tisoč lir dotiskane vsak čas in verjetno tudi takoj dane v obtok.« (Jelinčič, 1996, str. 14) Za izdajo drobiža so bile priprave v teku, a so čakali na odredbo, saj je morala pokrajinska uprava odrediti izdajo z odlokom na enak način, kakor je to naredila za denarne nakaznice. Skupno naj bi izdali drobiža za 10.000.000 lir. Vse enote naj bi bile v obtoku do konca leta 1944. Potrebe po drobnem denarju so bile velike, zato so naročili izdelavo druge serije nakaznic, ki naj bo označena s serijo B. Teh nakaznic bi izdali 200.000 kosov v skupni vrednosti 10 milijonov lir. 4. decembra so bili vsi osnutki za denarne nakaznice, razen tistega za 10 lir, pripravljeni. 4. decembra pa je bilo v obtok že danih po 1000 lir in 100 lir za 67 milijonov lir, a ni bilo dovolj. Govorilo se je, da bi morali izdati tudi nakaznice še višjih vrednosti. Bilo je natisnjenih že 180 milijonov in pol lir, vendar pa je bila Hranilnica Ljubljanske pokrajine pripravljena dati v tisk še eno serijo po 1000 in 50 lir. Skupna vrednost nakaznic bi bila 60 milijonov lir. Tiskali bi jih le, če bi hranilnica dobila za to izrecen nalog. Dne 12. marca je bila 13. ožja seja. Denarne nakaznice so hitro krožile, poleg tega pa papir ni bil dobre kvalitete in se je hitro izrabil. Obravnavali so tudi zamenjavo poškodovanih nakaznic. Denar sta zamenjevali hranilnica in pošta, nato pa so se uveljavile tudi komisije. Na seji 5. aprila je ravnatelj dr. Božič poročal, da je bilo do tistega datuma natisnjenih in prevzetih denarnih nakaznic in drobiža za skupaj 184.270.000 lir. 16. aprila je imela nadzorstvena komisija poseben sestanek, na katerem so ugotovili, da kvaliteta papirja ne ustreza naročeni kvaliteti. Tako se je moral (obrat Združenih papirnic v Vevčah) oddolžiti tako, da je papirju zmanjšal ceno.

Maja leta 1945 so na seji obravnavali nakaznice. Sklenili so, da bodo uničili ves denar in drobiž ter tiskarne in bakrene cilindre. Bakrene cilindre je moral uničiti tehnični strokovnjak Ljudske tiskarne.

Skratka, dali so uničiti ves material in vse, kar je pripomoglo k delanju nakaznic.

9. maja so v mesto vkorakale partizanske enote in osvobodile Ljubljano.

Z osvoboditvijo mesta se je ukinila uporaba vseh okupacijskih valut, tako tudi Rupnikovih lir. V Jugoslaviji je bilo vsega skupaj zamenjanih lir v višini 2.079.436.188.83 lir, vendar gre v povprečju za italijanke lire. V Beogradu je bilo požganih 300 celotnih serij Rupnikovih lir (Jelinčič, 1996)

Zapisal: Sandi Omeradžić

8.1.2 NAKAZNICE

Cene živil so se tudi po nemški okupaciji močno dvigovale. Prekupčevalstvo se je kljub visokim kaznim močno razširilo.

Promet z nakaznicami je ostal nespremenjen. V veljavi so ostali tudi vsi ukrepi v zvezi s preskrbo, ki so bili sprejeti že pred vojno in v času italijanske okupacije. Osnovne življenjske potrebščine so bile racionirane, njihova prodaja pa je potekala s pomočjo nakaznic. Živilske nakaznice so lahko dobili le tisti, ki so dokazali, da stalno živijo v Ljubljani. Dvignili so jih lahko osebno na mestnem uradu. Oblasti so poostriale nadzor nad cenami, kršilce predpisov pa so strogo preganjale.

Dnevna količina živil, ki so jih ljudje kupovali preko nakaznic, je konec leta 1943 znašala 150 g kruha ali 124 g krušne moke ali 225 g koruzne moke, mesečno pa 2000 g živil za juho (riž ali testenine, vendar na posameznika največ 400 g testenin, ostalo riža), 400 g maščob (slanina, maslo, mast ali olje), 500 g sladkorja, 500 g soli, 100 g pralnega mila in 100 g toaletnega mila.

Na dodatno nakaznico za delavce (SD) je posameznik prejel dnevno 100 g kruha ali 82,6 g krušne moke ali 150 g koruzne moke ter mesečno 600 g riža. Na posebno dodatno nakaznico za kruh (za zavodarje in nosečnice) je oseba prejela dnevno 150 g kruha ali 124 g krušne moke ali 225 g koruzne moke. Dodatna živilska nakaznica za otroke do treh let (GMA) je omogočala mesečno nakup 1000 g riža, 750 g marmelade in 500 g sladkorja, dodatna živilska nakaznica za mladino od 3 do 18 let (GMB in GMC) pa nakup 500 g marmelade na mesec. Do nakupa 500 g marmelade so bile enkrat na mesec upravičene tudi osebe, starejše od 65 let. Bolniki so na dodatno nakaznico za kruh dnevno prejeli 100 g kruha ali 82,6 g krušne ali 150 g koruzne moke, na dodatno nakaznico za meso pa dnevno 100 g mesa. Na posebne knjižice so en liter mleka redno prejeli le dojenčki, otroci od enega do dveh let so, če se je le dalo, prejeli pol litra mleka na dan, prav toliko tudi osebe, starejše od 65 let, otroci do sedmih let so neredno prejeli 2 dcl na dan, osebe od 60 do 65 let pa so bile vsak mesec upravičene do pol kilograma kondenziranega mleka. Zaradi vse hujšega pomanjkanja krompirja so Ljubljančani namesto knjižic novembra 1943 dobili nakaznice za krompir. (Šorn, 2007)

S posredovanjem Prevoda je posameznik v letu 1943 prejel še nekaj izrednih oziroma posebnih nakazil: omejene količine krompirja, mesa, prekajenega mesa, klobas, konzerviranih rib, sira, fižola, marmelade, paradižnikove mezge, sladkorja.

Posebna nakazila so dobivali tako odrasli kot otroci, a so bile količine izjemno majhne.

Zaradi premajhnih kalorične hrane preko nakaznic so se pojavljala različna obolenja:

- slabokrvnost,
- tuberkuloza,
- srčne in kožne bolezni. (Šorn, 2007)

8.2 LETO 1944

Januarja 1944 so bile uvedene nove, osnovne živilske nakaznice. Posameznik za nakup racioniranih živil ni več potreboval za vsako živilo svoje nakaznice, temveč je vse lahko kupil le z eno. Na njej so bili odrezki za vsa racionirana živila, na njej so bili zapisani ime in priimek lastnika, njegov naslov, številka nakaznice, občinski pečat in županov podpis. Nakaznico je moral lastnik podpisati.

Del z odrezki so sestavljali mesečni ali dnevni odrezki. Nemci so kmalu ugotovili, da trgovci izrabljene odrezke oddajajo preskrbovalnim uradom tudi naslednji mesec (tako je bilo možno kupiti blago na odrezke preteklega meseca, čeprav je bilo to prepovedano). Sledili so poostreni nadzori, trgovci niso smeli prodajati živil na stare nakaznice, ampak le na tiste od tekočega meseca.

V letu 1944 je bilo v obtoku več (živilskih) nakaznic, ki so kategorije porabnikov ločevale na podlagi njihovega dela oziroma njihove starostne stopnje.

Do konca vojne so veljale tudi nakaznice:

- dodatne za nosečnice (ki so prekoračile 5. mesec nosečnosti) in zavodarje (dijake, ki so živeli zaradi študija v zavodih in podobnih ustanovah),
- dodatne za mladino od 0 do 3 let (DMa),
- dodatne za mladino od 3 do 9 let (DMb),
- dodatne za mladino od 9 do 18 let (DMc)
- dodatne za bolnike.

Obstajale pa so tudi družinske nakaznice (na katere so delili drva, petrolej in vžigalice):

- družinske za 1–2 člana (A),
- družinske za 3–6 članov (B),
- družinske za nad 6 članov (C).

Tudi v letu 1944 so Ljubljančani prejeli posebne dodatke (marmelado, sirup, paradižnikova mezga, žganje, sir, med, jabolka ...). (Šorn, 2007)

9 LETO 1945

Leto 1945 je bilo v znamenju lakote, saj zaradi stalnih zračnih napadov nakupi v drugih državah niso bili več mogoči. Posledično so se znižali tudi obroki hrane. Od 1. decembra 1944 do konca vojne je posameznik prejemal mesečno le še 250 g sladkorja, 250 g soli, 125 g kavnega nadomestka in 75 g mila, 1 dcl olja in 150 g maščob (v glavnem le zaseke). Januarja je začel veljati nov predpis o peki kruha - spremenjeno je bilo razmerje med krušno in koruzno moko – odtlej 1:1, zmanjšan je bil tudi dnevni obrok kruha: 150 g kruha oziroma 124 g moke. Enako je veljalo tudi za živila za juho, testenine, zelenjavo in riž.

Proti koncu vojne je zmanjkovalo tudi mleka. »Konec decembra 1944 naj bi otroci mlajši od enega leta dobivali 1 liter mleka dnevno, otroci od 2 do 3 let pol litra, od 4 do 9 let 3 dcl, nosečnice od 5. meseca pa pol litra. Osebe nad 75 let naj bi trikrat na teden prejele 2 dcl mleka, mladina od 10 do 14 let pa naj bi od začetka novembra 1944 prejela vsak teden trikrat pol litra mleka. Tudi bolniki naj bi bili deležni te krepčilne pijače, trikrat na teden naj bi prejeli od 2 do 4 dcl mleka.« (Šorn, 2007, str. 190, 191)

A bilo je tako hudo, da so dobivali pravo mleko le otroci in nosečnice, ostali pa posneto.

Tudi posebni dodatki so bili zelo skromni - pol litra kondenziranega mleka, vsem Ljubljančanom pa dve jajci. (Šorn, 2007)

9.1 KONEC ČRNE BORZE

Zgodil se je v letu 1945. Tudi tihotapstvo po železnici je nazadovalo (blokade na kolodvorih).

V Ljubljani skoraj ni bilo več črnoborzjanskega mesa, moke in mleka ter mlečnih izdelkov (zaradi pomanjkanja živil in poostrenega nadzora oblasti nad verižniki in njim podobnim).

Če je bilo pri kontroli ugotovljenih več kršitev, so sledili zaplemba blaga, denarne kazni in večkrat tudi zaporne. Prav vsem kršiteljem pa so oblasti za določen čas zaprle lokal (v glavnem od 10 do 30 dni).

Zapisala: Ana Bregar

III EMPIRIČNI DEL

Potek in metode dela:

Ta del naloge je nastal na podlagi dela z zgodovinskimi viri.

Prvi del predstavljata dva intervjuja:

- prvega smo opravili s pričevalcem razmer med drugo svetovno vojno v Ljubljani, z gospodom Nikom Lukežem (namen: iz prve roke dobiti opis življenjskih razmer v okupirani Ljubljani),
- drugega pa z velikim poznavalcem denarja, z numizmatikom Vitom Čopom iz Numizmatičnega društva Slovenije (namen: dobiti informacije o denarju, ki je bil v obtoku na območju Ljubljane v času druge svetovne vojne).

V drugem delu smo zbrali članke iz časopisov, ki so izhajali med vojno – omejili smo se na časopise Slovenec, Slovenski narod in Jutro. V njih smo poiskali članke, ki so povezani z vsebino naše naloge. Ta del raziskovanja smo opravili na svetovnem spletu – na spletni strani dlib.si, kjer smo prebirali te časopise. Naš namen je bil ugotoviti, ali so (in v kolikšni meri) časopisi spremljali in obveščali ljudi o problemih preskrbe, cenah, menjavi denarja, uvedbi nakaznic in ostalim, kar je bilo povezano z vprašanjem »Kako priti do dobrin?«

Tretji del smo posvetili nakaznicam. Da bi jih videli in opisali, smo odšli na ogled razstave v Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani.

1 INTERVJUJA

Pri iskanju pričevalca smo se obrnili na ZZB – Mestni odbor Ljubljana, kjer nam je gospod Heberle pomagal vzpostaviti stik z gospodom Lukežem.

Sogovornika za drugi intervju smo našli tako, da smo se z elektronsko pošto obrnili na Numizmatično društvo Slovenije in nato vzpostavili kontakt z gospodom Čopm.

1. 1 INTERVJU Z GOSPODOM NIKOM LUKEŽEM

Datum intervjuja: 10.2.2012

Intervju je potekal v učilnici zgodovine na OŠ Martina Krpana v Ljubljani, med 13.00 in 14.30.

Opomba: odgovori gospoda Lukeža so zapisani s pokončnim tiskom.

»Kakšne so bile razmere ob začetku vojne?«

»Ko je bila Jugoslavija napadena, so jo okupatorji razkosali. Tudi Slovenija oziroma Dravska banovina je bila ena od banovin, ki jo je Hitler tako razdelil. Levji delež, $\frac{3}{4}$ Dravske banovine je pobral on. Želel je, da bi čim prej to ozemlje postalo »zopet nemško.« Večina Ljubljanec je bila pod Italijo, manjši del pa pod Nemčijo. Zato so bile skrbi, kako preživeti to vojno, še večje. Šentvid in Črnuče sta bila pod Nemčijo, a za Ljubljano sta bila zelo pomembna, saj so Ljubljančani od tam dobivali mleko, prehranske izdelke, on pa jim je to področje odrezal. To je bil še en udarec več za Ljubljančane in vprašanje, kako preživeti to vojno, še večje.«

»Kakšno vlogo je imela pri oskrbi Osvobodilna fronta?«

»Osvobodilna fronta je bila tista, ki je združevala vse Slovence v boju proti italijanskemu in nemškemu fašizmu in nacizmu. Osvobodilna fronta je ustanovila posebno organizacijo, ki se je imenovala Slovenska narodna pomoč, samo zaradi vprašanja »Kako preživeti?!«. Imela je tudi svojo revijo »Narod v ječi«. Pokazalo se je, da je v tej organizaciji delovalo 10 000 Ljubljančanov. Pomagali so 100 000-im v Sloveniji. Osnovno vprašanje je bilo, kako preživeti in kako biti solidaren; kako skrbeti za onemogle, tiste v jetnišnicah. V vsaki okupaciji je bolj varen tisti na fronti kot tisti, ki so (smo) bili pod okupacijo. V tem primeru, s to pomočjo, pa nisi bil sam.

Slovenska narodna pomoč je bila zelo dobro organizirana. Svoje matične odbore so imeli različni poklici, npr. krojači, tudi učitelji, zdravstveni delavci, celo policija je imela svoj matični odbor (teh je bilo okoli 200 in so po prvi svetovni vojni prebežali iz Gorice in Trsta, ki sta bila po vojni pod Italijo).

Organizirana je bila kot pajkova mreža – imeli so hišne, ulične odbore, odbore po poklicih. Slovenska narodna pomoč je pomagala tudi jetnikom, pošiljala jim je pakete. Posebej tistim brez sorodstva je ta pomoč veliko pomenila. Veliko skrb so posvečali ilegalčkom, otrokom tistih, ki so bili vodilni v OF.«

»Ljubljana je bila kasneje obdana z bodečo žico. Nam poveste kaj o njeni izgradnji, možnostih prehajanja, njenem varovanju...?»

»Žica je bila postavljena leta 1942 in je bila potem vseskozi; pod Italijo in tudi ko so prišli Nemci, je še vedno ostala. Žica je še dodatno ovirala preskrbo Ljubljane.

Dolga je bila 33 kilometrov (tam, kjer je danes Pot spominov in tovarištva).

Zgradili so jo v rekordnem času, bilo pa je tudi zelo drago (milijoni lir) – bilo je veliko dela: čiščenje gozda, gradnja bunkerjev, napenjanje žice ...

Zanimivo je to, da se je okupator pri tem opiral na mednarodno pravo, saj je veljalo, da če na okupiranem ozemlju ne morejo kontrolirati in zagotavljati varnosti, lahko del ozemlja zaščitijo tudi tako.

Ta žica je Ljubljano zapirala in rečemo, da je bila Ljubljana takrat eno največjih taborišč v Evropi, ker je bilo vse zaprto. Pod žico so ilegalci iskali poti, prehode iz Ljubljane v zaledje in v njo (imenovali so jih kanali).

Italijani so imeli okrog žice bunkerje, v njih pa so bile postavljene mine; tudi po Ljubljani so bili bunkerji in žico so prepredli še z dodatnimi ovirami - »španskimi jezdecimi«. Čuvali so jo Italijani, ko pa so prišli Nemci, so za varovanje skrbeli domobranci.«

»Ali so bili uspešni pri prehodih žice po kanalih?»

»Večinoma da. Teh kanalov je bilo več in ko so katerega odkrili, se je nekje drugje spet odprl nov. Vse je bilo zelo dobro organizirano delo. Mislili so, da je žica neprehodna, pa ni bilo tako.«

»Kakšne so bile kazni?»

»Ja, kazni so tudi bile. Ponoči so kar streljali, podnevi pa so te ustavili, rekli: »Stoj!« itn. Bilo je malo primerov, ko so koga v kanalu ujeli. Izdajalcev praktično ni bilo. Nek

zdravnik je tako hodil iz Ljubljane ven zdravit enega od komandantov. To je bilo napeto, kot bi danes gledal kakšen napet ameriški film.

Sploh pa je bila Osvobodilna fronta dobro organizirana. Imeli so pregled nad kanali, pa tudi svoje ljudi, ki so jim pravili »krti«. Imeli so jih v fašistični policiji, pri okupatorskih oblasteh. Ta obveščevalna služba je bila tista, ki je opozarjala na zasede in podobno. Spomnim se primera: Bil je tajnik tajne fašistične policije in je stanoval v Ljubljani, imel pa je ljubico, Slovenko, ki je od njega izvedela za vse napade, kdaj in kje bodo zasede. Ona je bila tako sodelavka Osvobodilne fronte, kar se je pokazalo šele po vojni. Bila je krt.«

»Ali je bilo mesto zato kaj slabše preskrbljeno?«

»Seveda! Ljubljana je bila zaprta. Pomagali so si tudi tako, da so preorali parke in doma redili živali. Pri nas doma smo tako redili dve kozi, eno ovco, pa kure in zajce. To je bilo tisto, kar nam je dalo, da smo lahko preživeli. Tu je šlo za iznajdljivost. Okupator ni vedel, od kod nam to.

So pa marsikoga kaznovali pri izdajanju živilskih nakaznic, ki so jih izdajali okupatorji. Če je imel kdo koga od sorodnikov v partizanih ali v internaciji, staršem doma niso dajali živilskih nakaznic, češ: »Boste prehranjevali bandite!«

Z nakaznicami je vsak odrasel dobil moko, polento, enkrat na mesec meso.«

»Katere so bile najbolj zaželjene nakaznice in tako dobrine?«

»Kruh in mleko sta bila najbolj zaželjena. Kruh je bil osnovna dobrina. Slovenska narodna pomoč je iz Furlanije vozila koruzo, tudi na osvobojeno ozemlje. Na osvobojenih ozemljih je bilo le 10 % prebivalcev civilistov, vsi ostali so bili v partizanih. Tako se je zgodilo, da je Ljubljana pomagala na primer ljudem na Dolenjskem, ki so živeli pod okupacijo. Otroci smo takrat po žličkah zbirali pomoč (moko ...) , tako huda lakota je bila. Ta iznajdljivost in pomoč sta pripomogli, da smo lahko preživeli te hude čase.«

»Kaj se je kupovalo z nakaznicami?«

»Vsa živila, tudi oblačila. Zanje so bile posebne nakaznice. V Ljubljani so bili punkti (mesta), kjer so bile trgovine (seveda so bile vse privatne), ki so vedele, da bo prišlo toliko in toliko živilskih nakaznic, ki so jih ponaredili v »Tehniki«. Z njimi so šli v »magacine« in tam dvignili blago. V Zeleni jami je bila taka trgovina, ki je jemala ponarejene nakaznice, z njimi hodila v magacin po blago in je dala potem delat pakete za tiste, ki so bili doma vprašljivi, za partizane, za internacijo ... To je bila spet iznajdljivost in moč organizacije.«

»Rekli ste, da so jih ponarejali. Ali so obstajali kakšni nadzori?«

»Ja, gotovo so kontrolirali. Ampak nakaznice so bile tako dobro ponarejene, da jih niso nikoli odkrili. Ponarejali so tudi nakazila za banko. Arhitekt Kopač je pripravil nakazilo za 1 000 000 lir; od OF so prišli na banko in ta denar dvignili s ponarejenim nakazilom! Veste, kaj je to bilo, 1 000 000 lir!«

»Kje se je ponarejalo?«

»V tiskarnah. Bilo jih je več. Ena je bila samo za ponarejanje osebnih izkaznic, druge za živilske nakaznice, tudi za časopise (Slovenski poročevalec).«

»Kako se je dobilo nakaznice?«

»Dobil si jih po pošti in na Mestni občini Ljubljana, enkrat na mesec za cel mesec. Okupatorske oblasti so to zelo dobro organizirale. Za vsak mesec so se dobile nove.«

»Katera valuta je bila v uporabi?«

»Uradna valuta v Ljubljani je bila takrat italijanska lira. V Ljubljani so seveda še delovale banke, hranilnice, Italijani so vse obdržali. Tam se je tudi zamenjal denar – jugoslovanski dinarji za italijanske lire.«

»S čim so Ljubljančani služili kruh?«

»Ljubljančani so služili v upravi, delali kot različni obrtniki (čevljarji, perice, krojači, dimnikarji). Kot plačilo za delo so dobili denar. Osnovno vprašanje pa je bila seveda lakota oziroma kako do hrane.

Moj oče je vzel svoj zlat prstan in ga je nesel na ljubljansko tržnico, da bi kupil 2 kg bele moke. Z njo je prišel domov, mi smo se že oblizovali, da bo mati naredila dobre knedličke iz bele moke. Kaj je bilo? Bolečine v želodcu! Namesto bele moke je bil divji kostanj, zmljet v moko. Morate si misliti, kakšen udarec je bil to! Oče je rekel, da bi vsaj še enkrat rad jedel knedličke iz bele moke! To je bila »črna borza«! Črni trg!«

»Kako je okupator gledal na črni trg?«

»Okupator ga je zatiral, ker mu ni bilo vseeno – šlo je za moč in podobo fašizma. Kogar so zasačili in ujeli, so kaznovali z zaporom ali celo z internacijo.«

»Kdaj so bile uvedene nakaznice?«

»Nakaznice so bile uvedene že prej, pod Italijani in Nemci pa so še naprej obstajale. Celo v letih po vojni, ko je bila huda lakota, so še vedno bile tako imenovane živilske karte in tudi karte za blago.«

»Kaj pa tržnica, kaj se je tam dalo kupiti?««

»Na tržnici se je dalo prosto kupovati stvari, a je bilo tam drago, bolj kot v trgovini.«

»Ali so nadzorovali tudi trgovce?«

Trgovine so imele točno določeno, koliko smejo komu prodati. Če so trgovci to kršili, so bili za to kaznovani. Še v časopisih so objavljali njihova imena.

Zanimivosti:

»Spomnim se, da so nemške štuke 6. 4. 1941 napadale železniško postajo v Zalogu. Tam so stale cele kompozicije, ki so vozile vermut, tobak, mast, olje ..., vsa živila. To je prišlo s celega Balkana. Narod je potem planil na to in vse pobral.

Že pred vojno so bili v Ljubljani magacini. Ljubljana jih je imela tudi za Bežigradom. Kot otroci smo že pred vojno tam prepevali: »Ban Natlačen, narod je lačen! Bo prišel Stalin, bo odprl magazin!« Ljudje so spontano »navalili« na skladišča in vse pobrali. Straže niso nič pomagale. Mast, olje, sladkor, vse smo raznesli v hipu. Mama je mast pretopila in jo shranila kot rezervo, dodatek.«

Zapisi: Tinkara Majcen in Lucija Urank

1.1. 1 POVZETEK INTERVJUJA Z NIKOM LUKEŽEM

Intervjuvanec nam je povedal veliko o obdobju zasedbe slovenskega ozemlja ter podrobneje o življenju v Ljubljani, v času, ko so jo zasedli okupatorji, o razkosanju Jugoslavije in o Hitlerju, ki je na novo zasedeno ozemlje razdelil med okupatorje, seveda pa največji del dodal sebi. Večina Ljubljanec je spadala pod italijansko oblast, le Šentvid in Črnuče sta pripadla Nemcem. Oba dela sta bila za Ljubljančane zelo pomembna, saj so od tam dobivali mleko in prehranske izdelke, Hitler pa jim je to onemogočil. To je bil še en udarec več za Ljubljančane in vprašanje »Kako preživeti?«, je tako postalo še večje. Zaradi tega vprašanja so pod okriljem Osvobodilne fronte ustanovili posebno organizacijo, imenovano Slovenska narodna pomoč, ki je imela tudi svojo revijo »Narod v ječi«. Organizacija je poudarjala solidarnost in pomoč Ljubljančanom. Tisti, ki so v njej delovali (okoli 10 000), so pomagali okoli 100 000-im v Sloveniji. Slovenska narodna pomoč je bila zelo dobro organizirana.

Leta 1942 so Italijani postavili žico okoli Ljubljanec, ki je v času vojne ovirala preskrbo Ljubljanec. Žica je bila dolga 33 km (danes je tam Pot spominov in tovarištva) in je predstavljala veliko finančno obremenitev, saj je bila njena izgradnja zelo draga (milijon lir). Okupatorji so se pri izgradnji žice opirali na mednarodno pravo, da če na okupiranem ozemlju ne morejo kontrolirati in zagotavljati varnosti, lahko del ozemlja tudi tako zaščitijo. V tistem času je bila Ljubljana eno največjih taborišč v Evropi, stika z zunanjim svetom ni imela. Seveda pa so mnogi ilegalci iskali nove načine za izstop/vstop v Ljubljansko pokrajino (poti, prehode – imenovali so jih kanali). Pri tem pa so bili zelo uspešni, saj so imeli veliko kanalov, delo pa je bilo dobro organizirano. V kanalih so redko koga ujeli, izdajalcev praktično ni bilo. To je dokaz dobre organiziranosti Osvobodilne fronte, ki je imela pregled nad kanali ter tudi svoje ljudi, imenovane »krti«. Mnogo italijanskih čuvajev je mislilo, da je žica neprehodna, saj so

imeli Italijani okrog žice bunkerje, v katerih so bile postavljene mine. Kazni za ilegalce so bile hude. Ko so za Italijani prišli Nemci, so žico čuvali domobranci. Seveda pa so bile v času, ko je bila Ljubljana obdana z žico, opazne razlike tudi v vsakdanjem življenju. Mesto je bilo bistveno slabše preskrbljeno in ljudje so težje prišli do dobrin in življenjskih potrebščin. Okupatorji so izdajali živilske nakaznice. Najbolj zaželeni dobrini sta bili mleko in kruh. Veliko število nakaznic je bilo ponarejenih. Prave izkaznice so ljudje prejeli vsak mesec na pošti in Mestni občini Ljubljana. V času italijanske okupacije so bile v obtoku italijanske lire. Ker so bili časi hudi, so se ljudje preživljali na različne načine. Ljubljančani so služili v upravi ali delali kot različni obrtniki in so bili plačani z denarjem. Močno se je razširil črni trg. Oblasti so ga preganjale, storilce pa kaznovale.

Zapisala: Lucija Urank

1.2 INTERVJU Z VITOM ČOPOM

Datum intervjuja: 8.3.2012

Intervju je potekal v učilnici zgodovina na OŠ Martina Krpana v Ljubljani, med 13.15 in 14.00

Opomba: odgovori gospoda Čopa so zapisani s pokončnim tiskom.

»Katere valute so bile v obtoku na Slovenskem pred okupacijo in ko se je le-ta zgodila?«

»Po prvi svetovni vojni sta Primorska in Notranjska pripadli Italiji. Do rapalske meje je bila lira že od 1. sv. vojne naprej. V kraljevini SHS pa so bili dinarji v obtoku do vojne. 6. 4. je bil izveden napad na Jugoslavijo, do 11. 4. so okupatorji že zasedli naše ozemlje, ampak niso takoj zamenjali valute. Dinarji so bili še vedno plačilno sredstvo. Težavo je predstavljal preostali del Jugoslavije, ker je bil stik z njim pretrgan. Ko je prišlo do okupacije nekega ozemlja, to še ni bilo priključeno državi. Po mednarodnem pravu mora okupator obdržati že obstoječo valuto. Šele ko je ozemlje formalno priključeno državi, se lahko zamenja tudi valuta. Italija je svojo oblast (inštitucije, občina, davkarija ...) formalno vzpostavila 18. aprila. Med 6. in 18. 4. so stanje nove oblasti že vzpostavili. Nemci so to naredili že nekaj dni prej (14. 4.).

Formalno pa se je to ozemlje, ki so ga imenovali Ljubljanska pokrajina, priključilo Italiji 3. 5., en mesec po napadu. Madžari so Prekmurje priključili decembra, Nemci so pa imeli priključitev načrtovano za oktober, ampak formalne priključitve Gorenjske in Štajerske niso nikoli izvedli. V praksi je življenje potekalo tako, kot da je to ozemlje priključeno Nemčiji. Nemci so namreč določene dežele obravnavali, kot da so zgodovinsko njihove in jih bodo zdaj samo dobili nazaj (tudi ozemlja, ki so jih zasedli na Slovenskem). Ves ta vmesni čas je kot plačilno sredstvo na tem ozemlju ostal dinar. »

»Opišite nam, prosim, potek menjave valut..«

»Prvi so zamenjali valuto Madžari. Uvedli so penge (pengő). To so izvedli v drugi polovici maja. Nemci so menjavo opravljali cel junij, in sicer 1 dinar = 5 nemških feningov, oz. 20 dinarjev = 1 marka. 30. 6. so dinar na Gorenjskem in Štajerskem ukinili. Italijani, ki pa so naše ozemlje zasedli, so počakali. Oni so najprej določili tečaj: 30 lir za 100 dinarjev. Počakali so, da so najprej opravili menjavo Nemci, nato pa so 15. 4. določili tečaj 100 dinarjev = 30 lir. Šele med 19. 6. in 29. 6. so opravili menjavo, ko so Nemci z njo že skoraj zaključili. Takrat so še malo izboljšali tečaj: 38 lir = 100 dinarjev. Tako od konca junija naprej dinarja ni bilo več v obtoku. Jugoslavija je sicer med 8. in 10. 4. dala v obtok bankovce za izredne razmere, ampak ne na slovenskem ozemlju, ker je bilo to območje že okupirano, odrezano od drugih delov, tako da tisti bankovci v Sloveniji niso bili veljavni, čeprav so bili v obtok dani 2 dni po okupaciji. Lire so pa bile na Primorskem že pred 2. sv. vojno in so se le razširile na naše področje.«

»Katere valute so bile v obtoku v Ljubljanski pokrajini v času italijanske oblasti?«

»V obtoku so bile lire. Italijani so imeli dve vrsti bankovcev. Male bankovce je izdajala država, velike pa banka. Bankovci manjše vrednosti so nadomeščali kovance – 1, 2, 5, 10 lir, veliki pa so bili za 50, 100, 500, 1000 lir. 5 centenzimov je bil najmanjši kovanec. Motivi kovancev so bili različni – na eni strani je bil italijanski kralj Viktor Emanuel III, na drugi strani pa so bili času primerni simboli - orel, ženska glava, žitni klas in hrastova vejica, na vseh kovancih pa je bila fašistična butara – sekirica.

Mali kovanci so bili medeninasti (zlitina bakra in aluminija), večji pa iz nerjavečega jekla. Predhodna serija pred vojno je bila niklasta, potem pa so prešli na jeklene (cenejša kovina). Leta 1942 so niklaste odstranili z obtoka. Na bankovcih so bili enaki motivi, kot so bili od leta 1894/1895 naprej, ko jih je centralna banka začela izdajati. Edina razlika je bila v bančnem simbolu. Prej je bil tam zapisan vladni dekret, od leta 1926 pa fašistični simbol. Slike so bile enake ves čas. (Italija je bila 1946 preoblikovana iz kraljevine v republiko in takrat so se zamenjali simboli na bankovcih).«

»Kateri denar pa je bil v obtoku v delu Ljubljane, ki je bil pod nemško oblastjo?«

»Nemški bankovci niso krožili po tem delu Ljubljane (meja med Nemčijo in Italijo je bila čez Ježico in pred Šentvidom).

Nemški kovanci so bili enotni, tam sta bila povsod orel in kljukast križ.

Na kovancih je bil zapis v gotici.«

»S katerim denarjem pa je potekal plačilni promet po kapitulaciji Italije?«

»Jeseni 1943 je bila kapitulacija Italije. Po kapitulaciji so se Italijani odmaknili, vojska je šla domov, ta del, ki pa so ga oni zasedli, je nato zasedla Nemčija. To je bila samo zasedba. Nemci tega dela niso formalno priključili svoji državi. Nemci so zato (pravilo mednarodnega prava!) v obtoku pustili italijansko liro. Ker pa je bila Italija okupirana s strani zaveznikov, v naše kraje niso prišli sveži bankovci in je zato prišlo do pomanjkanja gotovine. Banka bi morala poskrbeti za »svež« denar, to pa v tistih razmerah ni bilo mogoče – nemogoče je bilo k nam voziti sveže lire, da bi jih banke imele za izplačevanje. To težavo je bilo potrebno rešiti. Ljubljansko pokrajino je vodil Leon Rupnik. Z nemško privolitvijo je uprava Ljubljanske pokrajine izdala zasilne bankovce (nadomestne lire, reklo se jim je tudi Rupnikove lire). Še vedno so veljali kot lire, natisnili so jih sami v Ljubljani in imeli so kritje v lirah. Na eni strani je bil napis v slovenščini, na drugi strani pa v nemščini. Na njih so upodabljali drugačne motive (narodne noše in folklorne motive), kot rečeno pa so bile v obtoku v Ljubljanski pokrajini. Izdala jih je Hranilnica ljubljanske uprave. To je bilo konec leta 1944.«

»Kaj pa Osvobodilna fronta, so tudi oni izdajali kakšen denar?«

»Vzporedno s tem je delovala tudi Osvobodilna fronta, ki je morala prav tako poskrbeti za bankovce, ker jih na celotnem ozemlju ni bilo.

Preskrbeti pa je bilo potrebno tudi partizane. Oni so dajali potrdila o vplačilu pomoči oz. prispevku v materialu ljudem in ta potrdila naj bi bila po vojni vnovčljiva v valuti, kakršna že bo. To je bila prva faza. Potem so izdajali obveznice, s pomočjo katerih so se financirali in te obveznice naj bi bile prav tako po vojni vnovčljive v obstoječi valuti. To je bilo neke vrste posojilo – ljudje so dali denar in dobili obveznice in nato, ko se bodo razmere uredile, jim bo to povrnjeno. Obveznice so se lahko uporabljale tudi kot bankovci, čeprav formalno to niso bile (ker niso bile pisane na ime lastnika).«

»Zasledili smo tudi zapis, ki je omenjal t.i. partizanske lire. Nam lahko poveste kaj o njih?«

»Spomladi in tudi že proti koncu 1944 pa so tudi partizani morali poskrbeti za gotovino (ker je tudi njim zmanjkalo gotovine). Natisnili so serijo lir - partizanske lire (dejansko so se nanašale na italijansko liro). To so bili nadomestni bankovci (ker ni bilo italijanskih bankovcev, so jih morali sami natisniti). Prva serija je bila natiskana v kočevskih gozdovih, potem pa so že spomladi 1945 tiskali drugo serijo - to so lahko že naročili v Beogradu, ker je bil že od oktobra 1944 osvobojen.

Vzporedno je torej krožilo troje različnih lir: originalne italijanske, Rupnikove lire (izdane pod nemško oblastjo) in partizanske.

Na partizanskih lirah so bili ornament, na Rupnikovih pa narodni simboli (ljubljski zmaj, narodne noše ...).«

»Kako je bilo z denarjem po osvoboditvi?«

»Po letu 1945 smo osvobodili Primorsko. Jugoslavija je Primorsko formalno okupirala, ker je bila od leta 1920, od rapalske pogodbe, Primorska priključena Italiji. V tistem času niso smeli tam uvesti dinarja in so za Primorsko uvedli posebne lirske bankovce. Do konca vojne je v Ljubljani ostala lira, Nemci so za Italijani liro pustili. Zaradi pomanjkanja gotovine so uvedli Rupnikove in partizanske lire, poleg tega pa še obveznice in potrdila o vplačilih. Partizani so delali tudi na tem, da bi izdali več bankovcev, če bi bila za to potreba.

Obveznice in denar so se največ tiskali v Kočevskem Rogu.

Ljubljana je bila 9. 5. 1945 osvobodjena. Takrat je bila uradna tudi kapitulacija Nemčije.

Po osvoboditvi Ljubljane ni bilo mogoče takoj zamenjati denarja. Jugoslavija se je na to pripravila. Zato so že leta 1944 v Moskvi naročili tisk dinarskih bankovcev. Ko pa je bila cela država osvobodjena (junij 1945), se je začela menjava okupacijskih valut v dinarje. Želeli so si, da bi to opravili naenkrat po celi državi.

Menjava okupacijskih bankovcev v dinarske je potekala od 30. junija do 9. julija 1945.

Menjava okupacijskih kovancev v dinarske je potekala od 22. oktobra do 3. novembra 1945.«

»Morda veste še kaj zanimivega v zvezi z vsebino našega raziskovanja?«

»Dr. Vladimir Murko je leta 1943 v knjigi Denar napisal, da so v Italiji (in s tem tudi na področju Ljubljane) veljali kovanci vseh držav z Apeninskega polotoka.

San Marino in Vatikan sta kovala svoje kovance; veljali so po celi Italiji in tudi pri nas, ampak najbrž niso prišli v Ljubljano, če pa bi, bi bili formalno veljavni.

Murko navaja, da so pred koncem vojne tudi pri nas krožili italijanski bankovci iz vzhodne Afrike, ampak to je bilo neuradno, če je to res.«

Zapisala Tinkara Majcen

1.2.1 POVZETEK INTERVJUJA Z VITOM ČOPOM

Intervjuvanec nam je podrobneje povedal o valutah, ki so bile v obtoku na Slovenskem pred okupacijo, med okupacijo ter po okupaciji in nam opisal potek menjave valut. Po mednarodnem pravu mora okupator obdržati že obstoječo valuto, vsaj dokler ozemlja formalno ne priključi svoji državi. Zato je ves ta vmesni čas, ko so okupatorji zasedali in priključevali novo zasedeno ozemlje svojim deželam, kot plačilno sredstvo na slovenskem območju ostal dinar. Prvi so valuto zamenjali Madžari, nato Nemci in na koncu Italijani (med 19. 6. in 29. 6.). Tako od konca junija dinarjev ni bilo več v obtoku. V času italijanske okupacije so bile v Ljubljanski pokrajini v obtoku lire (na Primorskem že pred 2. svetovno vojno). V območjih pod oblastjo Nemcev pa je bila v obtoku marka. Leta 1943 so Italijani kapitulirali in se odmaknili, del ozemlja, ki so ga zasedli oni, je nato zasedla Nemčija, ki je upoštevala

pravilo mednarodnega prava in v obtoku pustila italijanske lire. Ker je prišlo do pomanjkanja gotovine, so v Ljubljanski pokrajini nato vzporedno krožile tri različne vrste lir: originalne italijanske, Rupnikove lire (izdane pod nemško oblastjo) in partizanske lire. Vzporedno s tem je delovala tudi Osvobodilna fronta, ki je izdajala potrdila o vplačilu pomoči (vnovčljiva naj bi bila po vojni) in kasneje obveznice. Po osvoboditvi Ljubljane valute ni bilo možno takoj zamenjati. Ko pa je bila osvobojena cela država, se je začela menjava okupacijskih valut v dinarje (junija 1945).

Zapisala: Lucija Urank

2 ČASOPISNI VIRI

Časopisne vire smo pregledovali le za čas od leta 1939 do leta 1942. Gre torej za čas, ko je vojna po Evropi že potekala, in čas italijanske okupacije.

2.1 PRED ZAČETKOM DRUGE SVETOVNE VOJNE

Izložbe ljubljanskih trgovin

»Zadnje čase postajajo vedno lepše. Videti je, da trgovci kar tekmujejo drug z drugim, kdo bo imel lepše urejena in okrašena velikanska izložbena okna. Ta prizadevanja ljubljanskega trgovstva so vredna vse pohvale. /.../ Vendar večina ljubljanskih trgovin prepušča ta dela trgovskim nameščencem, med katerimi so mnogi prav spretni. Pogosto vidimo, kako nameščenci, potem ko se na večer trgovina zapre, z vneto gradijo novo izložbo do devetih ali tudi do desetih zvečer. Čujemo, da gospodarji smatrajo, da ta posel spada med službene dolžnosti trgovskega nameščenstva in da svojim uslužbencem za težko nadurno delo ne dajejo niti nagrad, kaj šele pravega plačila. Zdi se nam, da takih trgovin v Ljubljani ni več mnogo, če pa so, je pa skrajni čas, da njihovi gospodarji to prakso izkoriščanja svojih uslužbencev opuste.«

(Slovenec: političen list za slovenski narod (30.08.1939), letnik 67, številka 197a, str. 7)

POVZETEK:

Članek govori o tem, kako so se kljub vojnim časom ljubljanski trgovci trudili, da bi imeli čim lepše urejene izložbe in o izkoriščanju nameščencev, ker jim trgovci nadurnega dela niso nagradili, niti s plačilom. Zapis govori tudi o tem, da je takšnih trgovin vse manj – bližali so se namreč vojni časi (čeprav se je vojna uradno začela dva dni po izidu tega časopisa). Kaže pa, da so imele trgovine še vedno na razpolago dovolj blaga, s katerim so krasile svoje izložbe.

2.2 VOJNE NA SLOVENSKEM ŠE NI, A NA OSKRBI SE JE ŽE POKAZALA NA OBZORJU

Naredba o prodaji moke in kruha na nakaznice

»Kakor smo že poročali, je bilo pričakovati s 1. februarjem 1941 v naši banovini uvedbo nakaznic za moko in kruh. Dne 22. t. m. je že izšla tozadevna banova naredba v »Službenem listu« in je s tem dobila obvezno moč. Po novi naredbi je mogoče v naši banovini od 1. februarja 1911 dobiti kruh, testenine, moko in druge mlevske izdelke (zdrob) iz pšenice ali ržene moke (same ali z drugimi primesmi) le na nakaznice. Nakaznic je 5 vrst, na katere odpade določena količina- 1 kg moke odgovarja 3.33 kg kruha iz enotne moke. Osebne nakaznice izročajo občinski preskrbovalni uradi družinskemu poglavarju. Zato je treba vložiti posebno prijavo na predpisanem obrazcu. Vse nakaznice so javne listine, ponarejanje se strogo kaznuje. Prodajalci morajo voditi posebno evidenco. /.../ Naredba ima naziv: »Naredba, s katero se uvajajo uradne nakaznice za kruh ali moko in ureja promet z žitom in mlevskimi izdelki v Dravski banovini « in je doslovno tikale:

Čl. 1. Od 1. februarja 1911 dalje se smejo prodajati v območju dravske banovine kruh, testenine, moka in drugi mlevski izdelki, zdrob), ki se izdelujejo ali sestojijo v celoti ali s primesjo pšenične ali ržene moke, samo na uradne nakaznico, ki jih izda kr. banska uprava.

Čl. 2. Osebne nakaznice se izdajajo v 5 obrazcih, in sicer:

Zmanjšane za otroke do spolnjenega 6. leta; delno zmanjšane za mlajše osebe do spolnjenega 14 leta; cele za odrasle osebe; dodatne za težke delavce; za tujce iz krajev, kjer ni nakaznic. Zmanjšane, delno zmanjšane cele in dodatne nakaznice se izdajajo za dobo 1 meseca Nakaznice za tujce se izdajajo za dneve. Nakaznice se glase na količino kruha, moke ali mlevskih izdelkov ter testenin Mesto

kruha se smejo oddajati tudi moka ali mlevski izdelki, oz. testenine v razmerju, da ustreza 3.33 kg ljudskega kruha 1 kg pšenične ali ržene moke ali 1 kg testenin. Količino moke ali mlevskih izdelkov, ki se obdobjno oddaja na nakaznice, določi Banovinski prehranjevalni zavod.

Čl. 3: Osebnе nakaznice izročajo občinski preskrbovalni uradi družinskemu poglavarju zanj in za vse člane gospodarstva (gospodinjstva). Za člane gospodinjstva v smislu te naredbe se štejejo tudi: podnajemniki. Družinski poglavar mora izročiti osebnе nakaznice članom gospodinjstva, ki jih ne prehranjuje. Vsako spremembo v številu članov gospodarstva mora naznaniti družinski poglavar ali njegov namestnik občanskemu preskrbovalnemu uradu v teku 48 ur.

Člen 4: Za dobavo nakaznic mora vložiti družinski poglavar prijavo na predpisanem uradnem obrazcu. V prijavi mora navesti vse osebe, ki jih preživlja ali ima nastanjene v svojem gospodarstvu, njih starost ino njih poklic ter podati izjavo, ali in koliko žita in mlevskih izdelkov ima sam ali člani gospodinjstva, za katere je vložil prijavo, v lasti ali v posesti, oziroma katere količine žita ali mlevskih izdelkov mu kdor koli na kakršni koli podlagi dolguje. Nepravilna prijava se kaznuje, v kolikor niso upoštevana določila splošnega kazenskega zakona, po odredbah čl. 8 uredbe za preskrbo prebivalstva in vojske s kruhom. Katera količina zalog ne ovira izdaje nakaznic, odredi Banovinski prehranjevalni zavod.

Člen 5. Potniki (turisti), ki v njihovem bivališču niso uvedene nakaznice banske uprave o porabi moke in kruha, morejo dobiti za čas bivanja v območju Dravske banovine s posredovanjem svojega stanodajalca dnevne nakaznice.

Čl. 6: Osebe, ki se navadno ne prehranjujejo v gospodinjstvu družinskega poglavarja ali v lastnem gospodinjstvu, temveč v tujem gospodarstvu (npr. v gostilniških obratih, kuhinjah in drugod), morajo oddati, če jih ta gospodarstva oskrbujejo po- -^r-m ljudi s kruhom, svoje nakaznice v celoti, drugače pa ustrezajoče odrezke za moko in testenine temu gospodarstvu.

Čl. 7: Nakaznice imajo glavo z označbo serije in številke z označbo obdobja, za katero veljajo, in prostor za vpis osebe, za katero so bile izdane. Nakaznice imajo odrezke z navedbo količine po teži za kruh ali moko. Prenos nakaznice ali njenih odrezkov na druge osebe, dalje poraba nakaznic, katere je oblastvo določilo za druge osebe, ali katerih veljavnost je potekla, sta prepovedana in kazniva; izvzeta je samo dopustna medsebojna izmenjava med člani istega gospodinjstva. Ravno tako

je prepovedano prodajalcem kruha in moke prilastiti si nakaznico ali njene odrezke, ne da bi hkrati oddali ustrežajočo količino kruha, moke ali mlevskih izdelkov.

Člen 8: Osebe, ki se popolnoma oskrbujejo v človekoljubnih in dobrodelnih zavodih, učiliščih in odgojevališčih, v jetnišnicah, v zavetiščih itd., ne dobe osebnih nakaznic. Taki zavodi dobe moko in mlevske izdelke ter kruh in testenine na posebne nakaznice za zavod, ki jih izdaja pristojni občinski preskrbovalni urad na prijavo po čl. 4 te uredbe. Nakaznica mora vsebovati navedbo, za kolikšno število oseb in za katero množino moke in mlevskih izdelkov, kruha in testenin je izdana, in za katero dobo velja. Nakaznice se izdajajo za dobo enega meseca.

Čl. 9: Gostinskim obratom izdaja obratne nakaznice za kruh in moko za potrebe nerednih gostov sreski preskrbovalni odbor po navodilih Banovinskega prehranjevalnega zavoda. Sreski preskrbovalni odbor izdaja obratne nakaznice za potrebo moke tudi slaščičarnam. Obratne nakaznice za moko za izdelovalce testenin izdaja Banovinski prehranjevalni zavod.

Čl. 10: Vse nakaznice so javne listine. Ponarejanje se kaznuje po kazenskem zakonu.

Čl. 11: Kruh, moka in mlevski izdelki ter testenine se smejo oddajati potrošnikom le, če se predloži veljavna osebna nakaznica in kadar prodajalec odreže število odrezkov, ki ustreza zahtevani količini kruha ali moke, oziroma nakaznica za obrat ali zavod, katero nakaznico obdrži prodajalec. Ta predpis velja tudi v gostinskih obratih za stalne goste. Gostilniški obrtniki so dolžni dopustiti, da njihovi gosti prinesejo s seboj prineseni kruh.

Čl. 12: Obrtniki, ki oddajajo moko, kruh in mlevske izdelke (peki, trgovci, imetniki gostinskih obratov), morajo v svojih prodajalnicah oz. obratnih prostorih napraviti vidne in čitljive napise, da se smeta moka in kruh pod kaznijo oddajati samo proti uradnim nakaznicam.

Čl. 13: Vsi prodajalci moke, kruha in mlevskih izdelkov morajo zbirati odrezke osebnih nakaznic in vse nakaznice ter jih konec meseca izročiti občinskemu preskrbovalnemu uradu z obračunom po členu 14.

Čl. 14: Vsi prodajalci in predelovalci moke ter prodajalci kruha in testenin morajo voditi zabeležnico. Knjiga mora imeti označene strani in mora biti opremljena z občinskim pečatom ter biti na razpolago zaradi kontrole oblastvenim organom ali njih pooblaščenecem. Iz knjige mora biti razvidno stanje zaloge v začetku meseca, prirastek med mesecem, vir dobave, uporaba v obratu in prodaja ter stanje konec

meseca. Te podatke iz zabeležnic morajo vsi oddajalci kruha in mlevskih izdelkov ter testenin predložiti konec meseca občinskemu preskrbovalnemu uradu.

Čl. 15: Vsak obrtnik, ki prodaja moko, kruh in mlevske izdelke, ali predeluje moko, kakor tudi vsakdo, ki je vložil prijavo za dobavo osebne nakaznice za kruh in moko, mora dopustiti, da organi občinskega preskrbovalnega urada zaradi nadzora nad poslovanjem in zaradi ugotovitve zalog pregledajo poslovne knjige in obratne ter stanovanjske prostore. Obrtniku, ki prepreči tak pregled, se razen redne kazni odvzame tudi pravica obratovati z moko, imetniku osebne nakaznice pa pravica do prejema nakaznice.

Čl. 16: Mlinarji, ki meljejo na merico, morajo vse svoje prihode moke za merico oddati Banovinskemu prehranjevalnemu zavod. Mlinarji na merico morajo voditi zabeležnico po čl. 14. in morajo izvleček iz zabeležnice mesečno predložiti občinskemu preskrbovalnemu uradu. Prav tako morajo dopustiti organom občinskega preskrbovalnega urada pregled knjig, zalog in poslovanja.

Čl. 17: Prekrški te naredbe se kaznujejo, v kolikor niso upoštevani predpisi splošnega kazenskega zakona uredbe o preskrbi prebivalstva in vojske s kruhom ter uredbe o ureditvi blagovne prodaje, po določbah čl. 69 zakona o notranji upravi.

Čl. 18. Ta naredba stopi v veljavo z dnem razglasitve v »Službenem listu.«

(Slovenec: političen list za slovenski narod (23.01.1941), letnik 69, številka 18a, str. 4)

POVZETEK:

Članek govori o uvedbi nakaznic za moko in kruh v Dravski banovini. Nakaznice – ki jih je 5 vrst (na katere odpade določena količina) - izročajo občinski preskrbovalni uradi družinskemu poglavarju, ki mora podati izjavo in vložiti zahtevo za dobavo nakaznic za svoje celotno gospodinjstvo, ter povedati, koliko oz. katere količine žita ali mlevskih izdelkov njemu in njegovim kdor koli na kakršni koli podlagi dolguje. Razlaga tudi o nakaznicah po 'sestavi'; te imajo glavo z označbo serije in številke z označbo obdobja, za katerega veljajo, in prostor za vpis osebe, za katero so bile izdane. Izjeme so osebe, ki delujejo v zavodih, učiliščih, zavetiščih ..., ki nakaznice ne dobijo. Takšni zavodi dobijo moko in mlevske izdelke ter kruh in testenine na posebne nakaznice za zavod. Prodajalci moke, kruha ... so organizirani tako, da odrezke nakaznic zbirajo in jih konec meseca izročijo občinskemu preskrbovalnemu

uradu; voditi morajo natančno evidenco. Ne glede na okoliščine so vse nakaznice javne listine, zato je kakršno koli ponarejanje nesprejemljivo in je hudo kaznovano. Oblasti so se torej potrudile in ljudi natančno obvestile o novem načinu prodaje oziroma nakupa moke in mlevskih izdelkov, saj so celotno naredbo objavile v časopisu, da bi z njo seznanili čim več ljudi.

Isti dan je bil v istem časopisu zapisan tudi članek o maksimalnih cenah koruze in koruzne moke. To kaže na to, da so bile težave z oskrbo s temi proizvodi zaradi vojnih razmer že zelo velike in da se je že razcvetel »črni trg«.

Maksimalne cene koruze in koruzne moke

»Za koruzo in mlevske izdelke iz koruze so po naši banovini določene tele najvišje cene:

1. Za rumeno koruzo s 14% vlage pri prodaji na veliko v vrečah za din 325, za 100 kg, franko skladišče prodajalca. V tej ceni je všteti 2,5% skupni davek. Ako prodaja prodajalec koruzo v svojih vrečah, sme pribiti k tej ceni 5 din kot obrabnino za vreče. Cena bele koruze je za din 12.50, cena činkvanta je za din 50 višja. Ako vsebuje koruza več kakor 14% vlage, je odbiti od zgornjih cen za vsak višji odstotek vlage din 4..

2. Za mlevske izdelke iz koruze pri prodaji na veliko za 100 kg:

- koruznega zdroba iz rumene koruze 475 din, iz bele koruze 490 din in iz činkv. 510 din,
- koruzne moke iz rumene koruze 385 din, iz bele koruze 400 din in iz činkv. 425 din,
- koruznih otrobov iz rumene koruze , bele koruze ali činkv. 225 din

Te cene računajo prodajalci s sedežem v dravski banovini franko postaja prodajalca, drugi prodajalci pa franko postaja kupca. K tem cenam se pribija občinska trošarina. Ne smeta se pribijati k tem cenam skupni davek in obrabnina vreče.

3. Pri odjemu večjih količin mlevskih izdelkov se dovoljujejo za cene, navedene v točki 2, popusti, ki jih določita sporazumno prodajalec in kupec. /.../

4. Ako meljejo mlinci koruzo za račun trgovcev, smejo računati za mlevnino z vštetim razkladanjem in nakladanjem največ din 2300 za vagon. Ako posodijo mlinci vreče, smejo računati še din 500 kot obrabnino za vreče.

5. Normalna meljava koruze v dravski banovini je: za rumeno in belo koruzo 20% zdroba, 60% moke 18% otrobov; za činkvanta 40% zdroba, 40% moke in 18%

otrobov. Ta predpis velja do morebitnih drugačnih predpisov o meljavi, ki bi se izdali z veljavnostjo za vso državo.

6. Trgovski mlini in trgovci, ki žele mleti v dravski banovini koruzo tako, da bi dobili iz nje večji odstotek zdroba, kakor je predpisano v toč. 5 te odredbe, morajo prijaviti ta način mletja kraljevski banski upravi, referentu za kontrolo cen. /.../

7. Cene koruze in mlevskih izdelkov iz koruze v trgovini na malo se določajo tako, da pribije trgovec na malo k nakupni ceni prevozne stroške in morebitno trošarino, temu znesku pa pribije 10%. Tako dobljena vsota se zaokroži na 25, 50, 75, par.

8. Kdor prodaja koruzo ali mlevske izdelke po višjih cenah, kakor so zgoraj določene ali melje brez prijave, navedene v točki 6, koruzo tako, da dobiva iz nje višji odstotek zdroba, kakor je predpisan v točki 5 te odredbe, se kaznuje po čl. 5 uredbe o kontroli cen.«

(Slovenec: političen list za slovenski narod (23.01.1941), letnik 69, številka 18a, str. 4)

POVZETEK:

Članek govori o prodaji koruze in mlevskih izdelkov iz koruze, o najvišjih cenah ter raznih določbah, po katerih lahko prodajalci spremenijo ceno, prodajalec in kupec pa se lahko sporazumno dogovorita o ceni določene koruze. Izvemo tudi, da morajo trgovci, če želijo povečati deleže mlevskih izdelkov, za to pridobiti posebno dovoljenje oblasti, plačati pa morajo tudi poseben prispevek državi. Kršitve so strogo prepovedali in opozorili na kaznovanje.

Prvi dan zamenjave denarja v Ljubljani

»Naval na menjalnice - Prve tri dni samo zamenjava tisočakov

Zamenjava denarja je razgibala ljubljansko življenje ter je potisnila za nekaj dni v pozabo vse druge dogodke in skrbi. Prvo vprašanje je povsod pri vsakem srečanju: »Kdaj greš menjat denar?« in največja briga pri tistih, ki bodo prihajali v menjalnice z najskromnejšimi prihranki. Da so vzeli Ljubljančani razglas zamenjavi denarja zares, se je videlo danes že na vse zgodaj. Najprej pred vrati bank in posojilnic, zlasti pred vhodom v Mestno hranilnico. Tisti, ki imajo že tam naložene prihranke, so prihajali z vložnimi knjižicami in denarjem, da bi ga vložili ter si tako prihranili poti v menjalnice. Banka in hranilnica bo izvršila zamenjavo za nje ter jim tako ta posel olajšala. Drugi

— in teh je več kakor prvih, pa spadajo med one, ki denarja niso zaupali denarnemu zavodu ter so ga hranili doma. Da je njihovo število izredno veliko, se je videlo danes pri vseh treh poslovalnicah, kjer se bo denar sprejemal v zamenjavo: na finančni direkciji na Krekovem trgu, pri davčnem uradu za okolico in pri finančnem oddelku. Naval je bil namreč v dopoldanskih urah takšen, da se je ljudi kar trlo. Najhuje je bilo menda na dvorišču finančnega ravnateljstva. Na stotine ljudi je obkolilo uradnike, ki 60 prinesli na dvorišče prijavnne pole, da bi jih delili. Na dvorišču so nastale tudi nekakšne posvetovalnice in pisarne, nekateri dobrodušni ljudje so dopovedovali drugim, kako se pole izpolnijo ter sami vpisovali za nje podatke. Jurji so frčali kar po mizah, strokovnjaške oči so jih pregledovale, primerjale številke ter jih vpisovale v pole. Zanimivo, koliko skritih zakladov je prihajalo že na tem prostoru na dan. Ljudje, o katerih ne bi sodil nihče, da toliko posedujejo, so prihajali s čednimi kupčki jurjev. Stare ženice, borno oblečene, so odpirale svoje torbice ter s tresočo roko štele tisočake, ki so jih hranile leta in leta doma na varnem v skritem prostoru. Drugi so se spet izmikali radovednim pogledom svojih sosedov in znancev, da ja ne bi bilo treba pokazati bogastva. Vendar pa bo v Ljubljani ostala v večini menda tista skupina ljudi, ki jim zamenjava denarja ne dela nobene preglavice Mesec gre h koncu, nekaj bornih dinarjev, ki so še ostali v žepu, se bo kar na lepem spremenilo v lire, prvega pa bo prišla plača že itak v novem denarju.«

(Slovenec: političen list za slovenski narod (20.06.1941), letnik 69, številka 143a, str. 3)

Važno opozorilo

»Tiskovni urad Visokega komisarijata sporoča:

Glede zamenjave dinarjev za lire opozarjamo na tole:

1. Zamenjava se bo vršila vseh osem dni, kakor je določeno, vsak dan od 8 do 12 in od 14 do 18.
2. V prvih tre dneh bodo absolutno prišli na vrsto v zameno tisočaki in zaradi tega lahko interesenti predlože v zamenjavo svoj denar dvakrat: prvič in sicer v prvih treh dneh tisočake, drugič pa v naslednjih dneh bankovce in kovance nižjih imenskih vsot. Poleg tega opozarjamo, da morajo zahtevo in zamenjavo predložiti samo poglavarji družin za vse člane svojih družin.«

(Slovenec: političen list za slovenski narod (20.06.1941), letnik 69, številka 143a, str. 3)

POVZETEK

Zapis je nastal dan po začetku menjave denarja. Naval na menjalnice je bil velik, menjava denarja pa je za nekaj dni potisnila v pozabo ostale skrbi, saj je bilo glavno vprašanje »Kdaj greš menjat denar?« predvsem med tistimi s skromnejšimi prihranki. Banke in hranilnice so izvršile zamenjave ter s tem posel olajšale. Veliko ljudi ni zaupalo denarnemu zavodu in so denar hranili kar doma. Da je njihovo premoženje tako veliko, se je videlo šele na ta dan, pri vseh treh poslovalnicah, kjer se je denar sprejemal v zamenjavo. Vendar pa je v Ljubljani v večini menda ostala tista skupina ljudi, ki jim zamenjava denarja ni delala nobenih preglavic.

Za menjavo denarja so določili obdobje osmih dni, potekala pa je v dveh delih – najprej so menjali tisočake, v drugem delu pa bankovce in kovance nižjih vrednosti. Zanimivo je, da so denar vseh družinskih članov lahko menjali le »glave družine«.

Pomen zamenjave dinarjev za lire

»Izredno ugodna rešitev za Ljubljansko pokrajino

Prebivalstvo Ljubljanske pokrajine je doživelo včeraj prav prijetno presenečenje: objavljeno je bilo, da se začne 19. junija zamenjava dinarskih novčanic (bankovcev in kovancev) v lire in sicer po znatno ugodnejšem tečaju kot je veljal prej. Kajti tečaj, ki je znašal prej za 100 din samo 30 lir, je bil zvišan za zamenjavo za 100 din od 30 lir na 38 lir. To pomeni izredno izboljšanje tečaja za lastnike dinarja v Ljubljanski pokrajini, kajti povečanje tečaja v lirah od 30 na 38 lir znaša v odstotkih izraženo 26,67 %. Okroglo izraženo znaša torej povišanje tečaja v korist Ljubljanske pokrajine nad eno četrtno. To zvišanje tečaja je ponoven dokaz, kako skrbi fašistična Italija pod vodstvom Duceja z rimsko pravičnostjo za našo pokrajino. Ugodne posledice tega ukrepa bo čutilo vse prebivalstvo, od bogatejšega pa do najrevnejšega, v največji meri. Poleg tega pa je s tem tečajem ter z zamenjavo dinarjev v lire napravljen nov korak v prilagoditvi našega gospodarstva ostalim italijanskim pokrajinam, kar bo tudi seveda imelo ugodne posledice. Naša pokrajina bo vključena v italijanski gospodarski in valutni sestav in bo tako uživala blagodati velikega gospodarskega organizma, kar je danes Italija s svojim vsestransko razvitim gospodarstvom. Za to ugodno rešitev moramo biti iskreno hvaležni Duceju, ki je na ta

način pokazal, da mu je skrb za Ljubljansko pokrajino in njeno gospodarsko bodočnost v resnici na srcu in vidimo lahko, da Italija skrbi pravično za vso prebivalstvo naše pokrajine, da ne bi bilo kakor koli oškodovano. Novi obračunski tečaj velja od 19. do 26. junija, ko mora biti tudi izvršena zamenjava vseh dinarjev v lire. Zamenjati je treba vso bankovce, ki so glase na dinarje, nadalje tudi ves kovani denar, tako v srebru kot v ni klju in ostalih zmeseh od najvišje do najvišje imenske vsote. V prvi vrsti pa je treba zamenjati bankovce po 1000 din. Za zamenjavo teh bankovcev je določen čas treh dni, t. j. 19., 20. in 21. junija, dočim je za ostale bankovce in kovance možno izvršiti zamenjavo še do 26. junija. Da bo šlo zamenjalno delo hitreje od rok, je Banca d'Italia, kateri je poverjena izvedba zamenjave, vpostavila številne poslovalnice v mestu Ljubljani in v ostali pokrajini. V pokrajini so to davčne uprave: na Vrhniki, v Dolenjem Logatcu, Višnji gori, Novem mestu, Črnomlju, Kočevju in v Ribnici, v Ljubljani-mestu pa pri finančnem ravnateljstvu, pri davčnem uradu za okolico in pri banovinskem in finančnem oddelku. Za denarne zavode v Ljubljani je posebej še določeno, da opravijo zamenjavo blagajniške gotovine po svojem zadnjem sklepu pri predstavništvu »Banca d'Italia« v Ljubljani (Narodna banka).

Z zamenjavo dinarjev v lire v vseh krajih, katere je zasedla italijanska vojska, bo dinar prenehal biti zakonito plačilno sredstvo v teh krajih. Z dnem 27. julija je pri nas edino plačilno sredstvo samo lira. Tudi v ostalih predelih bivše Jugoslavije je večinoma dinar že prenehal biti zakonito plačilno sredstvo. V krajih, katere je zasedla Madžarska, so bili dinarji že zamenjani v pengö. V hrvatski državi jo bila tudi že izvršena zamenjava dinarjev v novo valutno enoto, kuno in ravno tako v Srbiji, kjer je namesto jugoslovanskega dinarja stopil srbski dinar. S tem je povsod prenehal dinar biti plačilno sredstvo in so namesto njega stopile druge valute. Zaradi tega opozarjamo vse, da zamenjajo v zakonitem roku svoje dinarske bankovce in kovance v lire, ki bodo od dne 27. junija naprej edino zakonito plačilno sredstvo v Ljubljanski pokrajini, katerega bo moral sprejemati vsakdo in se bo vsa trgovina in sploh ves plačilni promet razvijal samo v lirah, ker dinarji ne bodo imeli nobene veljave več.«

(Slovenec: političen list za slovenski narod (20.06.1941), letnik 69, številka 143a, str. 2)

POVZETEK:

Italijanska oblast je razglasila menjavo dinarjev za lire po ugodnejšem tečaju (od aprilskega) – za 100 din si dobil 38 lir. Menjava se bo odvijala med 19. in 26. junijem. Da bi menjava potekala čim bolj tekoče, sporočajo, da bodo odprli nove poslovalnice, zamenjava pa bo možna tudi v davčnih upravah. Od 27. julija dinarji ne bodo več veljavno plačilno sredstvo. V plačilnem prometu se bodo uporabljale izključno lire. Članek poudarja, da italijanske oblasti skušajo čim hitreje vključiti slovenski prostor v italijanski gospodarski sistem, kar bo v veliko korist slovenskemu gospodarstvu. Pišejo o tem, kako je Musolini pokazal veliko skrb za slovenski narod.*

*Opomba: v resnici je bil to le del taktike italijanskih okupatorskih oblasti.

2.3 OD LETA 1941

Navijanje cen je strogo kaznivo

»Kljub neizmerni škodi, ki jo s tem povzročajo narodnemu gospodarstvu in kljub jasno objavljeni prepovedi nekateri brezvestni trgovci v teh dneh dvigajo cene življenjskim potrebščinam in drugim predmetom. Zaradi tega ponovno in z vsem poudarkom opozarjam na določila uredbe o cenah (»Službeni list« št 238-26-41), po kateri je vsako zvišanje cen blaga najstrožje prepovedano. Vsi organi občnih upravnih oblastev I. stopnje, državna krajevna policijska oblastva, orožniki, kakor tudi organi finančne kontrole, trošarinski uslužbenci in tržni nadzorniki morajo pod disciplinsko odgovornostjo najstrožje nadzirati izvrševanje določil te uredbe in vsak prestop takoj prijaviti sodišču. Vložilcu prijave, po kateri se izreče pravnomočna sodba, gre denarna nagrada 20 do 2 odstotka izrečene kazni. Prodajalci, ki zahtevajo za blago višjo ceno od cene, ki je veljala 15. marca 1941. se kaznujejo z zaporom najmanj 15 dni. in denarno (od 5.000 do 100.000 din), v veliki prodaji pa s strogim zaporom najmanj treh mesecev in denarno od 50.000 do 1.000.000 din. Poleg teh kazni se izreče tudi odvzem blaga.

Ban dr. Marko Natlačen

Razglas bana dr. Natlačena glede najstrožje prepovedi navijanja cen je treba razumeti tako, da se morajo cene prilagoditi onim, ki so veljale 15. marca t. l. kar pomeni, da se morajo v mnogih primerih celo znižati. Okupacijske oblasti odločno vztrajajo na tem in ne bodo trpele nobenega izkoriščanja prebivalstva po brezvestnih trgovcih in obrtnikih. Opozarjamo torej vse prodajalce na stroge kazni, ki bodo zadele

vsakogar, kdor bi prodajal blago po višjih cenah, kakor so veljale 15. marca. Takim prodajalcem bodo odvzete tudi koncesije in poslani bodo na prisilno delo.«

(Jutro:dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (16.04.1941), letnik 22, številka 90, str.3)

POVZETEK:

Kot veliko drugih tudi ta članek govori o prekomernem zvišanju oz. navijanju cen za blago s strani brezvestnih trgovcev in obrtnikov, prav tako pa jih tudi opozarja, kakšne hude kazni jih lahko doletijo, če ne bodo znižali cen oz. prodajali blaga po cenah, ki so bile določene 15. marca. Nadzor nad vsem morajo z vso odgovornostjo opravljati različni državni uslužbenci in organi.

Trgovcem!

»Združenje trgovcev v Ljubljani opozarja članstvo po nalogu banske uprave na strogo in striktno izvajanje navodil, objavljenih v časopisju glede prepovedi zvišanja cen vsemu blagu Poleg tega se morajo trgovski obrati brezpogovorno odpirati in zapirati po določenih obstoječe naredbe /.../ Vsi ceniki v trgovinah življenjskih potrebščin moralo biti označeni s cenami, ki so veljale za blago na dan 15. marca t.l. Ravno tako mora biti blago v izložbah označeno cenami, ki so veljale na dan 15. marca t.l. Določila glede cen veljajo tudi za vse ostalo blago, zato se opozarjajo trgovci vseh strok, da cene blagu prilagode oni prodajni ceni, ki je veljala na dan 15. marca t.l. Banska uprava opozarja: kdor se ne bo držal gornjih določil, bo nosil vse posledice obstoječih predpisov o pobijanju draginje z zaplembo in zasego blaga ter zaporom in končno bo oblast kršiteljem obstoječih določil obratovalnice zaprla in proti njim uporabila določila o prisilnem bivanju.«

(Jutro:dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (16.04.1941), letnik 22, številka 90, str.3)

Novi papirnat denar po 10, 20 in 50 din je zakonito plačilno sredstvo

»Dogodilo se je, da so stranke odklonile sprejem papirnega denarja po 10, 20 in 50 dinarjev, ki ga je Narodna banka v poslednjem času dala v promet. Glede na to razglašata ban in Narodni svet za Slovenijo, da je novi papirni denar po 10, 20 in 50

dinarjev izdala Narodna banka in ga je smatrati kot zakonito plačilno sredstvo. Tako vsi državni in drugi uradi kakor tudi zasebniki ga morajo sprejemati.«

(Jutro:dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (16.04.1941), letnik 22, številka 90, str.3)

POVZETEK:

Tudi zgornja dva članka opozarjata trgovce, naj se držijo vseh določil obstoječe naredbe o najvišjih določenih cenah in naj jih ne kršijo, saj je to skrajno kaznivo in hudo kaznovano, tudi z zaprtjem trgovine in zaporom. Prav tako naj bi vsi državni in drugi uradi ter zasebniki morali sprejemati dinarje, ki jih je izdala Narodna banka, kot zakonito plačilno sredstvo.

»Življenje v Ljubljani teče tudi pod italijansko okupacijo brez posebnih senzacij in znemirljivih dogodivščin dalje. Za italijanskimi prometnimi policisti, ki so o priliki večjih transportov pomagali domači policiji vzdrževati red na križiščih so se te dni pojavili na ulicah tudi prvi karabinerji, ki v spremstvu domačih stražnikov patrolirajo po mestu in skrbe za stražo na važnejših točkah. Na oglasnih deskah, na zidovih in na vratih javnih, pa tudi zasebnih poslopij so skoraj vsak dan nalepljeni novi uradni razglasi, preko katerih objavljajo okupacijske oblasti občinstvu odredbe in predpise, ki polagoma na zasedenem ozemlju uvajajo nov red. Že včeraj smo objavili obširnejši razglas poveljnika armadnega zbora, generala g. Maria Robottia, ki vsebuje tudi določbo, da je tečaj dinarja na zasedenem ozemlju do nove odredbe določen v izmeri 100 din za 30 italijanskih lir. Včeraj je poseben ukaz o tem izdal tudi poveljnik divizije »Re«, divizijski general g. B. Fiorenzoli. S tem je začasno podan temelj za obtok dinarja in lire v našem denarnem prometu, ki sta, razume se, oba zakonito plačilno sredstvo. Pri tej priliki nam menda ni treba še posebej poudarjati, da so tudi bankovci najnovejše jugoslovanske emisije po 10, 20 in 50 din polnovreden, veljaven denar.«

(Jutro:dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (18.04.1941), letnik 22, številka 92, str.3)

POVZETEK:

Članek govori o življenju v Ljubljanski pokrajini pod italijansko okupacijo, v prvih dneh po tem, ko je v Ljubljano vkorakala italijanska vojska. Nove oblasti so dnevno obveščale ljudi o spremembah v upravi ter še posebej izpostavlja odredbe o veljavi dinarja kot zakonitega plačilnega sredstva, ravno tako tudi italijanske lire.

Cene je treba znižati

»Razglasa banske uprave, da se blago ne sme podraževati, nekateri najbrž niso pravilno razumeli /.../ Že iz naslova razglasa banske uprave bi moralo biti v časopisju razvidno, da ni samo prepovedano vsako podraževanje blaga, temveč da se mora blago celo poceniti, če so cene višje kakor so bile 15. marca. /.../ Prodajalce ponovno opozarjamo na stroge kazni. Kdor bo kršil te predpise, naj ve, da mu bodo oblasti zaplenile vse blago, da ga bo doletela ostra denarna kazen ter da ga bodo zaprli in da mu bodo odvzeli koncesijo. Cene nadzirajo številni organi in navijala cen naj ne mislijo, da bodo lahko skrili svoje grehe.«

(Jutro:dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (19.04.1941), letnik 22, številka 9, str.3)

POVZETEK:

Tudi v tem članku opozarjajo, da nekateri prodajalci razglasa banske uprave ne upoštevajo, zato izrecno piše, da morajo cene tudi znižati, če so višje kot so bile razglašene 15. marca, saj so vse te podražitve nezakonite, kazni pa stroge, celo odvzem dovoljenja za obratovanje trgovine.

Tržne cene v Ljubljani

»Živilski trg se naglo normalizira. Od včeraj naprej prodaja mestna občina tudi mast, in sicer na krušne karte po 34 din za kilogram./.../ Prvi dan je bilo velikansko povpraševanje. Ljudje so navalili k prodajalnici in niso pomagali še tako odločni opomini treh stražnikov, ki so skušali vzdrževati red pred stojnico. Cene mesu so maksimirane.« /.../«

(Jutro:dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (18.04.1941), letnik 22, številka 92. str.3)

POVZETEK:

V tem članku so bile natančno zapisane cene vseh živil (mesa, sirov, mleka, sadja, zelenjave ...), ki jih je bilo mogoče kupiti na tržnici. Tudi tu so bile določene največje dovoljene cene (kot v trgovinah).

Prepoved izhoda iz mesta Ljubljane

»Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino na podstavi člena 3. kr. ukaza z dne 3. maja 1941-XIX št. 291 odreja:

Cl. 1. Do nadaljnje odredbe je od 15. ure danes, 23. februarja 1942, prebivalstvu Ljubljane prepovedano odhajanje iz mesta.

Cl. 2. Vstop v mesto je dovoljen samo dobaviteljem živil in tistim osebam, ki imajo za to iz razlogov javnih koristi utemeljen vzrok in ki predlože nadzornim postajam ob cestah in železnicah za spodaj navedene kraje osebne listine o istovetnosti, opremljene s fotografijo: Brezovica, Dravlje St. Vid, Kleče, Jezica, Tomačevo, Hrastje, Zalog, Dobrunje, Škofljica, Studenec-Ig.

Cl. 3. Proti osebam, ki bi skušale priti v mesto ali oditi iz njega na drugih krajih kot so naštetih v členu 2.. se uporabi orožje, in sicer podnevi po enem samem pozivu, ponoči, t. j. od 19. do 7. ure, pa brez poziva.

Cl. 4. Kršitelji določb iz členov 1. in 2. te naredbe se kaznujejo z zaporom do šestih mesecev in v denarju do Lir 5000. Za sojenje teh prekrškov je pristojno vojaško vojno sodišče.

Ljubljana, dne 23. februarja 1942-XX.

Visoki komisar: Emilio Grazioli.«

Jutro:dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (24.02.1942), letnik 22, številka 44, str.2

POVZETEK:

V časopisu je bil objavljen razglas, ki ga je izdal Visoki komisar za Ljubljansko pokrajino in z njim prepovedal izhod in vstop v mesto. Vanj lahko vstopajo le tisti, ki dobavljajo živila in tiste osebe, ki imajo za to utemeljen razlog. Proti osebam, ki bi se

skušale pretihotapiti v mesto ali iz njega oditi in se po enem pozivu podnevi ne bi ustavile (ponoči celo brez poziva), se lahko uporabi orožje. Odkrite kršitelje čakata denarna kazen in postopek pred sodiščem.

Cenik za zelenjavo in sadje veljaven od 24. februarja 1942

»Visoki Komisar za Ljubljansko pokrajino določa /.../ naslednje cene v prodaji pri proizvajalcu ter pri trgovcu na debelo in drobno. Cene, ki so maksimalne, določajo v kategorični obliki mejo, za katero se morajo cene dejansko gibati pri kmetu oziroma pri trgovcih. Iz tega sledi, da je pač mogoče prodajati nižje, nikakor pa ne višje kakor po odrejeni ceni. Prve cene veljajo za kg blaga na debelo, druge pa za kg blaga na drobno. /... (*sledi zapis cen za različne pridelke)

Pri označbi cen je pristaviti tudi vrsto blaga po kakovosti. Trgovci na debelo morajo izročiti kupcem račun z označbo blaga, vrste in enotne cene ter morajo tudi kupci zahtevati tak račun.

Ta cenik mora biti izvešen v prodajnih prostorih na dobro vidnem mestu. /.../

Za domačo zelenjavo in sadje v Ljubljani v trgovini na drobno pa veljajo najvišje cene tedenskega mestnega tržnega cenika.

Okrajna načelstva lahko določijo še nižje cene od zgoraj navedenih, vsako zvišanje pa mora biti predhodno odobreno od Visokega komisariata.

Kršitelji tega cenika se kaznujejo po uredbi št. 8., Sl. list št. 8. od 28. januarja 1942 in ostalih zakonitih predpisih.

Ljubljana, dne 21. februarja 1942-XX.

Visoki Komisar Emilio

Grazioli«

(Jutro:dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (24.02.1942), letnik 22, številka 44, str.3)

POVZETEK:

Tudi italijanske oblasti so v začetku leta 1942 določile maksimalne cene in mejo, pod katero se morajo cene dejansko gibati pri kmetu oziroma pri trgovcih. Iz tega sledi, da je pač mogoče prodajati nižje, nikakor pa ne višje kakor po odrejeni ceni. Seveda je pri označbi cen izdelkov potrebno napisati tudi vrsto blaga in njegovo kakovost.

Preskrba Ljubljane s kruhom

»Med gospodinjami je minule dni nastala zmeda, ker niso dobile več krušnih nakaznic, Ker. Civ. Komisar je pa kar na mah pregnal vse skrbi in po starodavnem načelu filantropov »Bis dat, quicito dat« zagotovil prebivalstvu Ljubljanske province dosti odlične moke in izvrstnega kruha.

Po njegovem naročilu se prazna skladišča mestnega preskrbovalnega urada spet polnijo, saj so že v petek iz Italije pripeljali vanje 300 stotov lepe enotne moke ter jo vozijo še dalje neprestano, da bo ljubljanska občina imela v nekaj dneh 1.100 stotov dobre enotne moke. V tisku so že tudi nove krušne nakaznice, ki bodo prebivalstvo vsega ozemlja prav zelo razveselile. Doslej je namreč vsaka oseba na svojo krušno karto dobila samo 4 kg moke na mesec, na novo krušno karto jo bo pa prav gotovo dobila vsaj dvojno količino, namreč po 8 kg na mesec. Iz Italije dobrohotno pripeljana moka je tako imenovana enotna moka, ki z njo po vsem italijanskem imperiju peko enoten kruh, popolnoma enak za revne in bogate. /.../ Preskrbovalni urad je prvo dobavo moke že razdelil ljubljanskim pekom, da smo za nedeljo že imeli dosti belega kruha. /.../ Dobivajo pa moko še danes, tako da bo dovolj kruha, dokler ne bo končno sklenjeno, koliko moke in kruha bomo poslej dobivali na nakaznice. /.../ Prvotno je bilo zamišljeno, da bo cela nakaznica veljala za 8 kg moke, torej za dvakrat več kakor doslej, niso se pa še odločili, koliko kruha bi naj dali na nakaznico. Nekateri naši strokovnjaki so mislili, da bi bilo 8 kg moke preveč in so mnenja, naj bi bila raje dovoljena prosta prodaja kruha, češ, tako bi prihranili več moke. Za zasebna gospodinjstva bi naj bile po njihovem mnenju dovoljene le najnujnejše količine moke, kolikor jo je treba za kuho. Gospodinje bi poslej ne pekle več kruha, a vsak bi ga lahko kupil v pekarni brez nakaznice poljubno količino. Ne moremo še reči ali bo prodl ta predlog, ki ga zagovarjajo zlasti peki.«

(Slovenski narod (05.05.1941), letnik 74, številka 102, str.2)

POVZETEK:

Da bi pregnal skrbi, je komisar javno zagotovil prebivalstvu Ljubljanske pokrajine dosti odlične moke (ki je na poti iz Italije) in izvrstnega kruha v kar precejšnih količinah (300 stotov enotne moke). V temu času so bile v tisku tudi nove krušne nakaznice, na katere vsaka oseba dobi dvojno količino (8 kg) moke na mesec. Enotna moka je mešana s 40 % pšenične in 60 % bele koruzne moke, ki je mleta iz

bele koruze. Pekarne so preskrbeli z enotno moko iz Italije, manjše so dobile 100 kg, večje pa 300 kg moke. Še se odločajo o možnostih, da bi gospodinje nehale peči kruh in bi ga v pekarni lahko kupil vsak brez nakaznice in to poljubno količino.

Predpisi o po razdeljevanju tekstilnih izdelkov, obutve in oblačilnih predmetov

»Za izvrševanje predpisov o racionirani prodaji tekstilnih izdelkov, oblačilnih predmetov in obutve se izdajajo še sledeča pojasnila:

1. Odrezki (uporaba). Da more potrošnik nabaviti predmete, za katerih dvig naj se zahteva odrez večjega števila točk kakor je določeno za prvo štirimesečje veljavnosti nakaznice, ne sme nabaviti drugega blaga. Ta omejitev pa velja samo za tiste nabave, ki se nanašajo na odrez arabskih števil.
2. Prevlaka za pohištvo se prodaja brez odvzema točk.
3. Pregrinjala. Zanje se šteje istotolikšno število točk kakor za posteljne odeje.
4. Žalne obleke. Ni dovoljena izdaja nabavnega bona za družine, ki jih zadene smrtni slučaj.
5. Kroji za železniško in tramvajsko osebje. Ne smejo se izdajati nabavni boni za kroje železničarjem in kontrolorjem malih železnic in tramvajev, ker jim zadostuje službena čepica.

/.../

9. Šport. Športne predmete (majice, kratke hlače, telovadne obleke za dijake) morajo nabavljati z oblačilno nakaznico tudi talijanska liktorska mladina, dopolavoristi in športna društva.

10. Sandali. Sandali, kakor vsaka druga obutev, pri katere izdelovanju se uporablja usnje, se mora smatrati, da so podvrženi racioniranju. V to svrhu jih je izenačiti s cokljami z lesenimi podplati, izvemči tiste, katerih prodaja je prosta.

/.../

14. Ortopedični čevlji. Pod njimi je razumeti čevlje, ki jih potrebujejo pohabljeni ali osebe s posebnimi boleznimi, ter se prištevajo med blago za ortopedično robo /.../ in zato so predmet proste prodaje.

/.../

16. Prosta obutev. Obutev z nadplati iz posebnega platna, s termoidno podlago in podplati iz lepenke, se lahko prosto prodaja brez nakaznic.

17. Copate s podplati iz regeneriranega gumija. Med gumijem in regeneriranim gumijem se ne dela razločka: torej so copate s podplati iz regeneriranega gumija podvržene racioniranju /.../

/.../

28. Obrtno dovoljenje (odvzem). Trgovci, ki jim je bilo odvzeto obrtno dovoljenje zaradi prekrškov zakona, smejo prodati svoje blago drugim trgovcem, ki ga morajo redno vpisati v svojo prejemno knjigo.

/.../

30. Jetniki. Ni dovoljeno izdajati nabavne bone na ime družinskih članov jetnikov, da bi se jim poslala obleka.

/.../

34. Duplikati oblačilnih nakaznic. Trenutno ni dovoljeno izdajati duplikatov osebnih oblačilnih nakaznic.

/.../

39. Zdravniki. Za nabavo bluz, brisač, rjuh itd. pri poslovanju zdravniških kabinetov dobrodelnih ustanov se smejo izdajati nabavni boni samo v slučaju dokazane nujne potrebe. Kar se tiče obutve, bi kazalo, da bi nameščenci uporabljali obutev avtarktičnega tipa, to je takšno, pri kateri se ne rabi nič usnja ali gumija.

/.../

42. Bolnišnice. Trg.-ind. zbornica sme v primeru nujne potrebe nakazati bolnišnicam sukanec.

43. Reveži — dobrodelnost. Podpornim ustanovam se ne smejo izdajati posebna dovoljenja za nabavo oblačil za revne podpirance, katerim se dajejo oblačila ob uporabljanju osebnih oblačilnih nakaznic.

44. Podčastniki, častniki (na dopustu iz operacijskega ozemlja). Častnikom in podčastnikom ki prihajajo na dopust iz operacijskega ozemlja, se ne smejo izdajati oblačilne nakaznice.

45. Delavci na dopustu iz Nemčije. Delavcem, ki se vračajo iz Nemčije na dopust, se ne sme izdati oblačilna nakaznica.

/.../

50. Poroke (Nabavni boni). Za izdajo nabavnih bonov ob porokah je potrebno, da se predloži potrdilo o opravljenih oklicih.

/.../

52. Vetrne jope. Vetrne jope spadajo med jope in so torej racionirane.

/.../

55. Redovnice. Preoblačenje redovnic, to je oseb, ki niso še članice skupnih gospodinjstev (in ki torej imajo oblačilno izkaznico) se mora izvršiti proti oddaji odrezkov.

56. Racioniranje. Konfekcija za novorojenčke. Otroške oblekice do največ 40 cm dolžine je treba smatrati za otroška oblačila izpod enega leta starosti. Zato niso racionirana.

/.../

63. Volnene kapuce in rokavice za smučarje. Kapuce za smučarje spadajo med »zunanje pletenine«; smučarske rokavice so izvzete iz racioniranja. /.../

64. Čeztrebušniki in čezkolenke, gorske maje (število točk), čeztrebušniki in čezkolenke spadajo med »spodnje pletenine«, medtem ko gorske maje spadajo med »težke zunanje pletenine«. Zato gre tem oblačilom število točk, določeno v tabeli A pod nazivom »pletenine«.

/.../

84. Odrezki — (uporaba). Nabava predmetov, ki zahtevajo večje število odrezkov kakor se jih more uporabiti v enem trimesečju. Določilo člena 11, črka A, odstavek 3 naredbe Vis. Komisariata Si. 1. 512 90-42, je uporabno samo v tem primeru, če potrošnik nabavi pri istem trgovcu blago in podlago, da si omisli naravnost konfekcijo; v tem primeru je namreč smatrati blago za podlago za en sam predmet.

85. Halje za gojence tehnične industrijske šole./.../. Ker halje med praktičnimi vajami ščitijo obleke gojencev, jih je treba nabavljati z osebno oblačilno nakaznico.

/.../

(Slovenec: političen list za slovenski narod (03.03.1942), letnik 70, številka 51a, str.2)

POVZETEK:

V časopisu je bil objavljen obsežen članek iz predpisov o razdeljevanju tekstilnih izdelkov, obutve in oblačilnih predmetov ter o izvrševanju predpisov o prodaji teh izdelkov - kateri izdelki sodijo v posamezno kategorijo in čemu so namenjeni, koliko točk so vredni, ali je njihov nakup potrebna nakaznica ali ne.

»Vse stalne prodajalce zelenjave na živilskem trgu opozarja mestno poglavarstvo, naj svojo zelenjavo pripeljejo na trg na prodaj, ker je proti prodajalcem zelenjave na domu podvzeta najstrožja kontrola zaradi preprečevanja zvišanja cen in nedopustne

prodaje. Opaženo je namreč, da nekateri producenti prodajajo zelenjavo doma, kamor hodijo zelenjavo nakupovat gospodinje, medtem ko primanjkuje zelenjave na živilskih trgih.«

(Slovenec: političen list za slovenski narod (22.02.1942), letnik 70, številka 44a, str.4)

POVZETEK

Mestno poglavarstvo opozarja prodajalce, naj svojo zelenjavo prodajajo na trgu, ker zelenjave na živilskih trgih primanjkuje. To se dogaja zato, ker nekateri prodajalci zelenjavo skrivaj prodajajo doma, »na črno«. Opozarja, da bodo prodajalci zelenjave na domu kaznovani.

Časopisnim virom prilagamo tudi kopijo članka o uvajanju denarnih nakaznic – Rupnikovih lir (PRILOGA 1). V njem so opisani razlogi za njihovo uvedbo, pa tudi zapis o tem, v kakšni vrednosti bodo izdane. Psec članka jasno poudarja, da so nakaznice popolnoma enakovredno plačilno sredstvo liri.

Na podlagi zapisanega lahko sklepamo, da so časopisi zelo natančno spremljali dogajanje in prav tako zelo natančno obveščali ljudi o vseh novih naredbah in ukazih oblasti. Tako so bili prebivalci natančno seznanjeni s potekom menjave dinarjev v lire in z uvedbi različnih nakaznic. Številna so tudi opozorila trgovcem: naj ne višajo cen, kako morajo pravilno ravnati z nakaznicami ... Opozarjali so, da kršitelje predpisov čakajo zelo stroge kazni.

Zapisala: Lucija Urank in Sandi Omeradžić

3 NAKAZNICE

Nakaznice smo si ogledali na razstavi o življenju Slovencev med drugo svetovno vojno v Muzeju novejše zgodovine.

Na ogled so italijanske in nemške nakaznice (teh je več).

Oboje so dvojezične in imajo odrezke.

Slika 11: Nakaznice iz časa okupacije Ljubljane

(Foto: Sandi Omeradžič)

Slika 12: Nakaznice iz časa okupacije Ljubljane

(Foto: Sandi Omeradžić)

Nakaznice pa niso bile v uporabi le med vojno, ampak tudi po njej. (spodnja slika)

Slika 13: Povojne nakaznice

(Foto: Sandi Omeradžić)

Zapisal: Sandi Omeradžić

IV RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Druga svetovna vojna je močno zaznamovala tudi slovenski prostor. Na naših tleh se je začela 6. 4. 1941. Okupatorji so vkorakali na naše ozemlje, ga zasedli in si ga razdelili. Sledila je kruta raznarodovalna politika, katere končni cilj je bil izbrisati slovenstvo. V teh razmerah se je slovenski narod zelo dobro organiziral, saj se je hitro razvil upor proti okupatorju. Središče upora pa je bila Ljubljana, kjer je bila ustanovljena Osvobodilna fronta. Ta je med drugim organizirala pomoč prebivalcem, ki zaradi vojnih razmer niso mogli preživeti (Slovenska narodna pomoč). Okupatorji so skušali na različne načine zatreti njeno široko delovanje, tudi s postavitvijo žične zapore okoli Ljubljane, a niso bili uspešni. Želja ljudi po upor in preživetju je bila močnejša. Tako so v Ljubljani tiskali ponarejene nakaznice, bančna nakazila ... Na različne načine so pomagali tudi partizanom v zaledju (pošiljali so jim pomoč, ki so jo pretihotapili po kanalih ali kar mimo straž na blokih).

Slika 14: Pripomočki za skrivno prenašanje preko mejnih blokov

(Foto: Sandi Omeradžić)

*Opomba: fotografija je (kot tudi prejšnje tri) nastala na razstavi v Muzeju novejšje zgodovine v Ljubljani

Osvobodilna fronta pa je poskrbela tudi za izdajo potrdil o vplačilu pomoči oziroma prispevku v materialu. Ta potrdila naj bi bila vnovčljiva po vojni v valuti, ki bo takrat uradno veljavna. Kasneje so izdajali obveznice, ki naj bi bile po vojni ravno tako izplačljive v obstoječi valuti. To je bilo torej neke vrste posojilo.

Slika 15: Obveznica in potrdilo o posojilu

(Foto: Ana Bregar)

* Opomba: fotografija je nastala na razstavi v v enoti Mestne knjižnice Ljubljana za Bežigradom

V vojni je veliko težje priti do osnovnih življenjskih dobrin. Tudi ta vojna ni bila izjema. V takšnih razmerah so se oblasti odločile za omejevanja rasti cen in racioniranje živil. Dohodki prebivalstva zaradi razvrednotenja denarja niso več sledili vedno višjim cenam. Oblasti so z različnimi uredbami skušale zajezi dvigovanje cen, a pri tem niso bile uspešne. V časopisih so se vrstili številni članki, v katerih so svarili trgovce, da s kršenjem uredbe o prepovedi dviga cen tvegajo zelo visoke kazni. V tem času je zaživel črni trg; časopisi so pisali o verižnikih, celo njihova imena so objavljali. Da da bi bili ljudje preskrbljeni z osnovnimi dobrinami, se se oblasti odločile za uvedbo nakaznic. Zagotovile naj bi enakomerno in enakopravno razdeljevanje živil. Nakaznice niso bile plačilno sredstvo, a če jih ljudje niso imeli, niso mogli opraviti nakupa.

Prve nakaznice so prišle v obtok že 1. 2. 1941, ko vojne na Slovenskem še ni bilo, divjala pa je že drugod po Evropi. To so bile živilske nakaznice za kruh in moko («krušne karte»). Pravico do njih so imele osebe brez zemlje oziroma osebe, ki so je imele tako malo, da zanjo niso plačevale zemljiškega davka. Bilo jih je več vrst (za odrasle, otroke do 6 let, otroke med 6 in 14 let ter delavce, ki so opravljali težka fizična dela). Tujci, ki so prihajali v mesto, so jih dobivali dnevno.

Ko so aprila 1941 v Ljubljano vkorakali Italijani, se je preskrbovanje z nakaznicami nadaljevalo. Začeli so jih izdajati v več barvah (glede na delo, ki si ga opravlja, in mesto bivanja). Ljubljančani so imeli rumene, rdeče in zelene karte. Z njimi so lahko

kupovali le pri trgovcih v Ljubljani. Izven Ljubljane so bile karte svetlo modre, kar je oblastem pomagalo pri nadzoru.

Krušnim kartam so se zaradi pomanjkanja kmalu pridružile karte za maščobe in sladkor. Omejili so tudi trgovino z mesom, mlekom in krompirjem. Nekoliko drugačna kot v trgovinah je bila slika na tržnici. Tam je bila ponudba živil bolj pestra, a so bile tudi cene precej višje (a tudi omejene). Nanjo je prihajalo tudi blago iz zaledja, celo iz italijanskih dežel. Ko pa so Italijani obdali Ljubljano z bodečo žico, je bil to velik udarec za oskrbo mesta, saj je bilo kar naenkrat odrezano od zaledja.

Ljudje so sicer našli načine, kako v mesto pretihotapiti vsaj malo dobrin, a to njihove stiske ni rešilo.

Vedno več življenjskih potrebščin se je dobilo le na karte, pa tudi količine so bile vedno nižje. Aprila 1942 so uvedli tudi nakaznice za nosečnice in bolnike.

Italijani pa so izvedli še en ukrep, kot plačilno sredstvo so uvedli liro. Sprva so bili v obtoku tudi jugoslovanski dinarji (menjalno razmerje za liro je bilo zelo slabo: 100 din za 30 lir), od 17. 7. 1941 pa so bile lire edino veljavno plačilno sredstvo. Zamenjava denarja je potekala med 19. in 26. junijem 1941. Oblasti so se nanjo pripravile. V časopisih so bili objavljeni natančni napotki o poteku menjave, kljub temu pa je med ljudmi nastala kar precejšnja zmeda. V Ljubljani so delovale tri menjalne komisije, ki so pregledovale dinarje in izplačevale lire. Menjalno razmerje so nekoliko popravili (10 din za 38 lir), a dinar je bil še vedno močno podcenjen.

V obtok so dale bankovce in kovance. Bankovci manjše vrednosti so nadomeščali kovance (1, 2, 5, 10 lir), katerih najmanjša vrednost je bila 5 centenzimov (centov). Narejeni so bili iz niklja, nato medenine in na koncu iz jekla (zaradi nižje cene kovine). Motivi na kovancih so bili različni. Na eni strani je bil italijanski kralj Emanuel III, na drugi pa različni simboli, povezani s fašističnimi idejami. Motivi na bankovcih se izpred vojne niso spremenili. Tudi na njih je bil fašistični simbol

Slika 16: Bankovec za 1000 lir s sprednje in zadnje strani

Slika 17: Italijanski kovanec z obeh strani

(Foto: Sandi Omeradžić. Vir: iz zbirke Vita Čopa)

Opomba:

Vse bankovce, ki so bili v obtoku na italijanskem ozemlju, si lahko ogledate na spletni strani <http://www.banconoteit.altervista.org/cartamoneta3.htm> (vir za sliko št. 16)

Septembra 1943 pa je Italija kapitulirala in v Ljubljano so vkorakali Nemci. Sedaj so torej nadzorovali celotno mesto in tudi žico so pustili.

Nemci denarja niso menjali – kot veljavno plačilno sredstvo so pustili liro (kar je bilo eno od redkih določil mednarodnega prava, ki so se ga Nemci držali – dokler zasedeno ozemlje ni formalno priključeno k drugi državi, se valuta ne sme menjati). Pojavila pa se je težava – lir je začelo primanjkovati. Oblasti so se zato odločile, da dajo v promet nakaznice (v skupni vrednosti 25 000 000 lir), da bi tako rešile pokrajino pred pomanjkanjem gotovine. To je bil le nadomestni denar. Po koncu njegove veljavnosti bi se njegova vrednost izplačala v gotovini nove valute. Neuradno so ga imenovali Rupnikove lire (PRILOGA 2) Izdajala jih je Hranilnica ljubljanske uprave. Grafično podobo zanje je izdelal Janez Trpin, tiskali pa so jih v Vevčah pri Ljubljani. Na njem so bili narodni motivi, na eni strani so bili napisi v nemščini, na drugi pa v slovenščini (po prvotnih načrtih so bili na obeh straneh slovenski). Najprej so dali v obrok bankovce, nato še kovance.

Ohranili so tudi preskrbo dobrin na nakaznice. Promet z njimi je bil nespremenjen, v veljavi pa so ostali tudi vsi predpisi, ki so veljali že prej. Pravico do njih so imeli le tisti, ki so imeli v Ljubljani stalno bivališče. Dvigniti jih je bilo potrebno osebno. Oblasti so še vedno poostreno nadzirale cene in kršilce predpisov strogo kaznovale.

Predvidevali smo tudi, da bankovci niso bili likovno bogati. Za italijanske lire to ne velja, drži pa to za Rupnikove lire in partizanski denar. Slik nismo objavili v nalogi (saj ni bil v obtoku na območju Ljubljane), našli pa smo spletno stran z osnutki partizanskega denarja. Ogledate si jih lahko na spletnem naslovu .

<http://hrvatskanumizmatika.blog.hr/2012/03/1630272344/prijedlozi-likovnih-rjesenja-za-novcanice-denarnog-zavoda-slovenije-iz-1944.html>.

Potrdimo pa lahko tudi zadnjo hipotezo. Časopisi so namreč redno in natančno obveščali prebivalce o vseh spremembah, povezanih z oskrbo in denarnimi posli.

Zapisa: Lucija Urank in Sandi Omeradžić

V SEZNAM LITERATURE IN VIROV

JELINČIČ, Z. Rupnikove lire. Ljubljana: samozaložba, 1996.

LAZAREVIČ, Ž. Dohodki prebivalstva med vojno. V: Slovenska kronika XX. stoletja. Ljubljana: Nova revija, 1995-1996.

LAZAREVIČ, Ž. Menjava dinarjev za okupatorske valute. V: Slovenska kronika XX. stoletja. Ljubljana: Nova revija, 1995-1996.

LUKEŽ, N., KOS, J., Ljubljana 1170 dni v žični zapori: 1942 – 1945. Ljubljana: Čas, 2002

NEŠOVIČ, B., PRUNK, J. 20. stoletje - zgodovina za 8. razred osnovne šole. Ljubljana: DZS, 1994

RAZPOTNIK, J., SNOJ, D. Raziskujem preteklost 9. Učbenik za zgodovino za 9. razred osnovne šole. Ljubljana: Rokus: 2005

SLOVENSKA narodna pomoč v okupirani Ljubljani. Ljubljana: Mestni odbor med vojnega aktiva OF. Ljubljana, 1995.

ŠORN, M. Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. Ljubljana, 2007.

ŽGAJNAR, M. Ljubljana v bodeči žici. Maribor: Obzorja, 1980.

Elektronske publikacije:

Časopisi: Slovenec, Slovenski narod in Jutro. Dostopni na URL - naslovu <http://www.dlib.si/>. Citirano med 3. in 15. 1 2012.

Banovine v Kraljevini Jugoslaviji. Dostopno na URL naslovu:

http://sl.wikipedia.org/wiki/Kraljevina_Jugoslavija. Citirano: 16. 1. 2012.

Razkosanje Slovenije. Dostopno na URL naslovu: <http://vedez.dzs.si>. Citirano 16.1.2012

Rupnikove lite. Dostopno na URL naslovu:

<http://www.banconoteit.altervista.org/cartamonetaocc4.htm>. Citirano: 9.3.2012.

VIRI:

Zvočni zapis intervjuja z gospodom Nikol Lukežem

Zvočni zapis intervjuja z gospodom Vitom Čopom

PRILOGA 2: Rupnikove lire

Nakaznice (bankovci) za ½, 1, 2, 5 in 10 lir so bili dani v obtok 28. 11. 1944, tisti za 50, 100, 500 in 1000 pa že 14. 9. 1944.

Vir: <http://www.banconoteit.altervista.org/cartamonetaocc4.htm>